

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU
&
Slovensko društvo za preučevanje 18. stoletja

MARIJA TEREZIJA
(1717–1780)
RAZSVETLJENA REFORMATORKA IN
BABICA SREDNJE EVROPE

MARIA THERESA
(1717–1780)
ENLIGHTENED REFORMER AND
GRANDMOTHER OF CENTRAL EUROPE

MEDNARODNI ZNANSTVENI SIMPOZIJ
INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

Atrij ZRC, Novi trg 2, Ljubljana
7.–9. junij 2017 | 7–9 June 2017

Program in povzetki referatov | Programme and summaries

Ljubljana 2017

Marija Terezija (1717–1780) – razsvetljena reformatorka in babica Srednje Evrope

Maria Theresa (1717–1780) – Enlightened Reformer and Grandmother of Central Europe

Mednarodni znanstveni simpozij | International Scientific Conference
Ljubljana, Atrij ZRC, 7.–9. junij 2017 | 7–9 June 2017

Organizacija | Organisation:
Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU
Slovensko društvo za preučevanje 18. stoletja

Organizacijski odbor | Organisation Committee:
Boris Golec, Katarina Keber, Metoda Kokole, Miha Preinfalk, Petra Svolfšak,
Barbara Šterbenc Svetina, Peter Vodopivec

Uredil | Edited by:
Miha Preinfalk

Oblikovanje in priprava na tisk | Design:
Katarina Grabnar

Izdal in založil | Published by:
Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU

Projekt so podprli | Project Supported by:
Österreichisches Kulturforum – Avstrijski kulturni forum
Istituto italiano di Cultura – Lubiana | Italijanski inštitut za kulturo v Ljubljani
Veleposlanstvo Republike Hrvatske – Veleposlaništvo Republike Hrvaške
Magyarország Nagykövetsége – Veleposlaništvo Madžarske
U.S. Embassy in Slovenia – Veleposlaništvo Združenih držav Amerike

Koncert je podprla | Concert Supported by:
Fundacija Viktoria

Naklada | Printing:
70 izvodov | Copies

Ljubljana, 2017

Jeziki simpozija so slovenščina, nemščina, angleščina, hrvaščina in italijanščina.

Slika na naslovnici:
MARTIN VAN MEYTENS (1695–1770), *Cesarica Marija Terezija, 1759* (javna last)

*L*etos (2017) mineva 300 let od rojstva ene najpomembnejših evropskih vladaric, Marije Terezije (13. 5. 1717 – 29. 11. 1780), ki je imela kot deželna kneginja slovenskih dežel velik vpliv na slovensko zgodovino. Ker je bila že ob nastopu vladanja leta 1740 soočena z nasledstveno vojno, ki je razkrila vse šibkosti dednih dežel, se je z vso vnemo posvetila njihovemu reformiranju. Med njene najpomembnejše ukrepe sodijo oblikovanje državne uprave, reformiranje davčnega sistema, poenotenje kazenskega zakonika, uvedba terezijanskega katastra, spodbujanje domačega gospodarstva (merkantilizem), naborni vojaški sistem, uvedba obveznega osnovnega šolstva (s poukom v »deželnih jezikih« na najnižji stopnji), spodbujanje izobraževanja, izboljšanje položaja kmetov (fiziokratizem) itd. Glavni cilj reform je bil sicer krepitev moči habsburške »države«, a so imele številne pozitivne učinke in so spodbudile procese modernizacije v vseh deželah monarhije, tudi v slovenskih. Nekateri ukrepi so se obdržali do konca habsburške monarhije, nekateri (v spremenjeni, posodobljeni obliki) pa tudi po njenem razpadu.

Čprav so bile reforme Marije Terezije in njihov daljnosežni vpliv že večkrat predmet raziskav, je 300-letnica vladaričinega rojstva priložnost, da se ponovno ozremo na njeno življenje in delo ter ga na novo ovrednotimo, v prvi vrsti skozi prizmo njenega vpliva na današnji slovenski prostor in slovensko zgodovino, obenem pa tudi z zornega kota širšega srednjeevropskega prostora. Z mednarodnim simpozijem »Marija Terezija – razsvetljena reformatorica in babica Srednje Evrope« želimo sodelavci Zgodovinskega inštituta Milka Kosa ZRC SAZU in Slovenskega društva za preučevanje 18. stoletja obeležiti to obletnico. Simpozij bo imel dva tematska poudarka: 1. dolgoživost spomina na Marijo Terezijo in 2. dolgoročnost njenih reform. Na eni strani bomo tako pregledali, kako se je skozi stoletja (vse do danes) ohranjal spomin na Marijo Terezijo (npr. v šolstvu, umetnosti, literaturi, ljudskem izročilu), na drugi pa poskušali osvetliti, kakšen vpliv so imele njene reforme na razvoj habsburške države, kako daljnosežne so bile in kaj je od njih ostalo vse do danes.

In 2017, we celebrate the 300th anniversary of birth of one of the most important European sovereigns, Maria Theresia (13 May 1717 – 29 November 1780), who, as the Archduchess of Styria, Carniola, and Carinthia and Countess of Gorizia and Gradisca, played an important role in Slovenian history. Immediately after her accession in 1740, she was confronted with the War of the Austrian Succession, during which the weaknesses of hereditary crownlands were revealed, and thus she decided to implement administrative, economic, political, tax, education and military reforms. Among her most important reforms were the formation of the state administration, reform of the tax system, unification of the penal code, introduction of the Theresian cadastre and compulsory elementary schools (at the lowest level, classes were held in local languages), promotion of local economy (mercantilism) and education, military draft, improvement of the position of farmers in the society (physiocracy) etc. Her main overall goal was to strengthen the monarchy; nevertheless, her reforms also had several positive effects as they began the processes of modernization in all parts of the monarchy, including in Slovenian crownlands. Some of the reforms were abolished together with the monarchy whereas others remained (in changed or updated versions) even after the monarchy had been abolished.

Although these reforms and their far-reaching effects have already been studied extensively, the 300th anniversary of Maria Theresia's birth gives us the opportunity to once again reflect on her life and work, and evaluate it in a new light, namely through the role she played in the territories which are a part of Slovenia and in Slovenian history in general. To commemorate this anniversary, the Milko Kos Historical Institute at ZRC SAZU (Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts) will hold an international conference called "Maria Theresia – an Enlightened Reformer and Grandmother of Central Europe". The conference will focus on two aspects of Maria Theresia's legacy: Firstly, it will focus on how the memory of Maria Theresia has been preserved through the years (e.g. in education, art, literature and folk tradition) and secondly, it will try to shed some light on how her reforms influenced the modernization of the Habsburg Monarchy, how far-reaching they were and what is left of the reforms today.

Program | Programme

SREDA | WEDNESDAY
7. junij 2017 | 7 June 2017

20.00

Uvodni večer | Introduction Evening

GLASBA ZA MARIJO TEREZIJO:
Koncerti iz ptujske zbirke

MUSIC FOR MARIA THERESA:
Concertos from the Ptuj Collection

Spored | Programme:

Georg Reutter, Georg Christoph Wagenseil,
Johann Georg Zechner, Casteli

Ansambel | Ensemble MUSICA CUBICULARIS

ČETRTEK | THURSDAY
8. junij 2017 | 8 June 2017

9.00–10.45

JAMES SHEDEL

The Mother of It All:

Maria Theresa and the Creation of Hybrid Monarchy

[Mati vseh in vsega: Marija Terezija in ustvarjanje hibridne monarhije]

ERNST BRUCKMÜLLER

Maria Theresa – ein Einstieg in die biographische Forschung

[Marija Terezija – uvod v biografsko raziskavo]

JÁNOS KALMÁR
Die Politik der Königin Maria Theresia in der
ungarischen Geschichtsschreibung
[*Politika kraljice Marije Terezije v madžarskem zgodovinopisju*]

Odmor za kavo | Coffee Break

11.00–12.30

PETR MAŤA
Landesstiefmutter, oder doch Retterin des böhmischen Staats?
Das Bild Maria Theresias und ihrer Zeit in der
tschechischen Historiographie
[*Mačeha dežele ali vendarle rešiteljica češke države?*
Podoba Marije Terezije in njenega časa v češkem zgodovinopisju]

HRVOJE PETRIĆ
Marija Terezija u hrvatskoj historiografiji
[*Marija Terezija v hrvaškem zgodovinopisju | Maria Theresa in*
Croatian Historiography]

PETER VODOPIVEC
Marija Terezija, terezijanske reforme in slovensko zgodovinopisje
[*Maria Theresia, die theresianischen Reformen und die slowenische Historiographie*]

Odmor za kosilo | Lunch Break

14.00–15.30

MIHA PREINFALK
Marija Terezija pod genealoškim drobnogledom
[*Maria Theresia unter der genealogischen Lupe*]

VANJA KOČEVAR
Kronanji in dedni poklonitvi: slovesne umestitve Marije Terezije kot vladarice
[*Krönungen und Erbbuldigungen:*
Feierliche Akten der Einsetzung Maria Theresias als Herrscherin]

PHILIP STEINER

Die thesesianisch-josephinische Reformära als Schlusspunkt
landständischer Entwicklung?

Die Renaissance und Weiterentwicklung der Ständeversassungen
Innerösterreichs zwischen 1789 und 1792 am Beispiel Krains

[*Terezijansko-jožefinsko reformno obdobje kot zaključek razvoja deželnih
stanov? Renesansa in nadaljnji razvoj stanovskih ustav v Notranji Avstriji
med letoma 1789 in 1792 na primeru Kranjske*]

BORIS GOLEC

Terezijanske reforme – gibalo sprememb občutka pripadnosti in
povezanosti ter identitet v slovenskem prostoru

[*Die thesesianischen Reformen – Beweggrund für die Veränderungen im
Zugehörigkeits- und Verbundenheitsgefühl sowie bei den
Identitäten im slowenischen Raum*]

Odmor za kavo | Coffee Break

15.45–17.15

MATJAŽ AMBROŽIČ

Posledice terezijanskih reform in ukrepov v Cerkvi na Slovenskem

[*The Consequences of Theresian Reforms and Measures in the
Church in Slovenia*]

LILIANA FERRARI

Rešitev starodavnih »ostrih razlik«: ukinitvev oglejskega patriarhata

[*La soluzione di antiche «gravissime differenze»: la soppressione del
patriarcato d'Aquileia*]

LILIJANA ŽNIDARŠIČ GOLEC

Politika Marije Terezije do »akatoličanov« na območju
notranjeavstrijskih dežel: korak nazaj?

[*Die Politik Maria Theresias gegenüber den »Akatolikhen« in den
innerösterreichischen Ländern: Ein Schritt zurück?*]

PETEK | FRIDAY
9. junij 2017 | 9 June 2017

9.00–10.30

ANA LAVRIČ
Marija Terezija kot Mati Božja
[*Maria Theresa as the Mother of God*]

DAMJAN PRELOVŠEK
Umetnost v času uradništva
[*Die Kunst in der Zeit der Beamtenschaft*]

MARKO MOTNIK
Marija Terezija in glasba
[*Maria Theresia und die Musik*]

Odmor za kavo | Coffee Break

10.45–12.15

LUKA VIDMAR
Knjižna cenzura pod Marijo Terezijo
[*Censorship of Books under Maria Theresa*]

VINKO RAJŠP
Slovenščina na poti do priznanja kot uradni jezik od Marije Terezije dalje
[*Maria Theresia ebnet den Weg zur slowenischen Amtssprache*]

STANE OKOLIŠ
Vpliv terezijanskih šolskih reform na razvoj šolstva na Slovenskem
[*The Influence of the Theresian School Reforms on the
Development of Education in Slovenia*]

Odmor za kosilo | Lunch Break

14.00–15.30

DRAGICA ČEČ

Reforme na področju reševanja socialnih vprašanj
v času vladanja Marije Terezije
[*Social Reforms under Maria Theresa*]

KATARINA KEBER

Zdravstvene reforme Marije Terezije in Gerharda van Swietna
[*Healthcare Reforms of Maria Theresa and Gerard van Swieten*]

VLADIMIR SIMIČ

Ali bi morda lahko rekli »Cherchez la femme«?
[*Könnte man sagen »Cherchez la femme«?*]

Odmor za kavo | Coffee Break

15.45–17.15

MARIJA WAKOUNIG

Marija Terezija – statističarka Evrope?
[*Maria Theresia, die Statistikerin Europas?*]

ANDREJ STUDEN

Oštevilčenje hiš ob vojaški konskripciji 1770/71 kot tehnologija
dodeljevanja naslovov in sredstvo socialnega discipliniranja
[*Hausnummerierung bei der Seelenkonskription 1770/71 als
Adressierungstechnologie und Mittel der Sozialdisziplinierung*]

ROK STERGAR

Uvedba vojaške obveznosti in druge terezijanske vojaške reforme
[*The Introduction of Conscription and Other
Military Reforms of Maria Theresa*]

Povzetki referatov | Summaries

JAMES SHEDEL

*The Mother of It All:
Maria Theresa and the Creation of Hybrid Monarchy*

EMPERESS Maria Theresa was not only the maternal savior of the Habsburg state from its enemies, but also the “mother” of a new form of monarchy that combined the positive aspects of personal dynastic rule with those of the enlightened interventionist state. This “hybrid” form of monarchy set the standard for continuity in governing for all her successors and gave the dynasty the ability to present itself simultaneously as both traditional and modern. From Joseph II through Franz Joseph, as rulers of a dynastic state that faced the threats of revolution, great power rivalries, social change, and the corrosive effects of nationalism the central challenge became one of maintaining the loyalty of the monarchy’s diverse population. Maria Theresa’s own experience of overcoming the crises of her reign resulted in a formula of ruling that combined solicitous concern for the well-being of subjects with the conspicuous exercise of power to direct positive change from above. This approach, albeit with significant variations, was, nevertheless, the basic template that up to 1914 gave Habsburg dynastic rule the flexibility to survive and even prosper.

Mati vseh in vsega: Marija Terezija in ustvarjanje hibridne monarhije

MARIJA Terezija ni bila le materinska rešiteljica habsburške države pred njenimi sovražniki, temveč tudi »mati« nove oblike monarhije, ki je združevala pozitivne vidike personalnega dinastičnega vladanja z razsvetljskimi intervencionističnimi posegi države. Ta »hibridni« tip monarhije je postavil standard za neokrnjeno vladanje vseh njenih naslednikov in je omogočil, da se je dinastija lahko predstavljala kot tradicionalna in hkrati moderna. Dinastična država se je od Jožefa II. do Franca Jožefa soočala z grožnjami revolucije, pririvanj med velesilami, družbenih sprememb in korozivnih učinkov naci-

onalizmov, zato je osrednji izziv vseh vladarjev postal ohranjanje lojalnosti raznolikega prebivalstva monarhije. Osebna izkušnja Marije Terezije s premagovanjem krize vladanja je prinesla formulo, ki je združevala prizadevno skrb za blagostanje državljanov in odločno izvajanje oblasti, ki je usmerjalo pozitivne spremembe od zgoraj. Ta pristop, čeprav ne vedno enoznačen, je bil glavni vzorec, ki je habsburški dinastični oblasti vse do leta 1914 omogočal ne le, da je preživela, ampak celo prosperirala.

ERNST BRUCKMÜLLER

Maria Theresia – ein Einstieg in die biographische Forschung

SCHON zu Lebzeiten Maria Theresias erschienen erste biographische Abhandlungen. So von einem Christoph Gottlieb Richter, der schon 1743/44 eine „Lebens- und Staatsgeschichte der allerdurchlauchtigsten grossmächtigen Fürstin und Frau Frauen Maria Theresia“ in Nürnberg erscheinen ließ, dabei offensichtlich vom Wiener Hof inspiriert. 1779, ein Jahr vor ihrem Tod erschien von dem bekannten Wiener Schriftsteller Johann Rautenstrauch eine Biographie der Kaiserin. Gleich nach ihrem Tod wurden zahlreiche Trauer- und Leichengedichte veröffentlicht – eine „Rezension aller poetischer und prosaischer Stücke auf den Tod Marien Theresiens“ (1781) zählte allein 114 solcher Schriften auf! Im selben Jahr erschien von Gottfried Uhlich (1743–1794) auch eine „richtige“ Biographie („Das Leben Maria Theresias“).

Eine zweite Welle setzt im Vormärz ein. Der aus Wien gebürtige Eduard Duller (1809–1853) brachte 1844 ein zweibändiges Werk „Maria Theresia und ihre Zeit“ heraus. Ihm folgte Karl August Schimmer (1800–1863), Topograph, Kulturhistoriker und Schriftsteller mit dem Werk „Die große Maria Theresia“ (2 Bde.), das drei Auflagen erlebte. Schimmer arbeitete bereits mit Quellen, allerdings stand die Förderung patriotischer Gesinnung im Vordergrund.

Einer der größten Biographen Maria Theresias war Alfred

(Ritter von) Arneth (1819–1897). Als Direktor des Haus-, Hof- und Staatsarchivs trat er für die Freigabe des Archivs für die wissenschaftliche Forschung ein. Seine grundlegende „Geschichte Maria Theresias“ erschien zwischen 1863 und 1879 in zehn Bänden. Darüber hinaus veröffentlichte er mehrere Bände mit Briefen der Kaiserin. Gemeinsam mit Matthieu Auguste Geoffroy edierte er die geheime Korrespondenz Maria Theresias mit dem Comte Mercy-Argenteau. Damit war nun wirklich eine solide Quellenbasis publiziert, gleichzeitig legte Arneth mit seiner zehnbändigen Geschichte auch eine gewaltige, wohl kaum zu übertreffende Vorlage vor.

Einen gewissen Vorsprung haben Forscher aus dem frankopohonen Raum – fast alle edierten Briefe sind im Original französisch. Das bisher letzte, sehr schöne Produkt dieser frankophonen Historiographie: Élisabeth Badinter „Le Pouvoir au féminin. Marie-Thérèse d’Autriche 1717–1780. L’imperatrice reine“ (Paris 2016). Die Autorin, die sich neben den publizierten auch auf zahllose bisher unveröffentlichte Briefe stützt, betont die Einzigartigkeit der Herrscherin, die eben nicht nur regierte, sondern auch ihren Mann und ihre Familie liebte, 16 Geburten überlebte und genau mit diesen genuin weiblichen Tugenden auch gezielt die öffentliche Meinung beeinflusste.

Die Masse der verschiedenen Themen der maria-theresianischen Zeit behandelnden Titel kann hier nicht referiert werden. Ihre große Anzahl ist die Folge der überaus vielfältigen Handlungsfelder der Herrscherin. Bis heute steht ihr Name vor allem für den habsburgischen Mythos.

Marija Terezija – uvod v biografsko raziskavo

PRVÉ biografske razprave o Mariji Tereziji so izhajale že za časa njenega življenja. Tako je Christoph Gottlieb Richter že v letih 1743/44 v Nürnbergu izdal »Lebens- und Staatsgeschichte der allerdurchlauchtigsten grossmächtigen Fürstin und Frau Frauen Maria Theresia«, pri čemer je očitno pisal v duhu in pod vplivom dunajskega dvora. Leta 1779, eno leto pred njeno smrtjo, je cesaričino biografijo objavil znani dunajski pisatelj Johann Rautenstrauch. Takoj po njeni smrti so objavili številne žalostinke in mrtvaške pesnitve in jih izdali pod naslo-

vom »Rezenzion aller poetischer und prosaischer Stücke auf den Tod Marien Theresiens« (1781); zbirka je vsebovala 114 takšnih spisov! Iste ga leta je izšla tudi »prava« biografija z naslovom »Das Leben Maria Theresias«, ki jo je napisal Gottfried Uhlich (1743–1794).

Biografi so Marijo Terezijo ponovno »odkrili« v predmarčni dobi. Dunajčan Edvard Duller (1809–1853) je leta 1844 objavil knjigo v dveh delih »Maria Theresia und ihre Zeit«. Njemu je sledil topograf, kulturni zgodovinar in pisatelj Karl August Schimmer (1800–1863) z delom »Die große Maria Theresia« (v 2 delih), ki je doživelo tri naklade. Schimmer je že uporabljal vire, vendar je pri njem stalo v ospredju pospeševanje patriotičnega mišljenja.

Eden največjih biografov Marije Terezije je bil Alfred (Ritter von) Arneth (1819–1897). Kot direktor Haus-, Hof- und Staatsarchiva se je zavzemal za to, da se za znanstveno preučevanje omogoči prost dostop do arhiva. Njegovo temeljno delo »Geschichte Maria Theresias« je izhajalo od 1863 do 1879 v desetih knjigah. Nadalje je objavil več knjig s pismi cesarice. Skupaj z Matthieujem Augustom Geoffroyem je objavil tajno korespondenco Marije Terezije z grofom Mercy-Argenteaujem. Takrat je torej nastala res solidna podlaga objavljenih virov, hkrati pa je Arneth s svojo zgodovino v desetih knjigah predstavil mogočno biografijo, ki je po svoji kvaliteti skoraj nedosegljiva.

Ker so skoraj vsa objavljena pisma napisana v francoščini, imajo raziskovalci iz frankofonskega prostora določeno prednost. Doslej zadnji, zelo lep proizvod te frankofonske historiografije je delo Élisabeth Badinter »Le Pouvoir au féminin. Marie-Thérèse d'Autriche 1717–1780. L'imperatrice reine« (Paris 2016). Avtorica, ki je poleg objavljenih uporabljala tudi številna doslej neobjavljena pisma, poudarja edinstvenost vladarice, ki namreč ni samo vladala, temveč tudi ljubila svojega moža in njune otroke, preživela 16 porodov – in prav s temi pristno ženskimi krepostmi načrtno vplivala na javno mnenje.

V referatu ne moremo obravnavati vseh tistih del, ki se nanašajo na različne teme terezijanskega obdobja. Veliko število tem je rezultat tega, da je vladarica delovala na najrazličnejših področjih. Do danes je njeno ime sinonim za habsburški mit.

JÁNOS KALMÁR

Die Politik der Königin Maria Theresia in der ungarischen Geschichtsschreibung

DIE den Titel »rex Hungariae« tragende Maria Theresia war in Ungarn von Anfang an beliebt. Die Ergebnisse ihrer langen Herrschaft wurden meistens auch in der Historiografie dementsprechend gewürdigt. Sie hatte diese der langen inneren Ruhe und Frieden zu verdanken, die seit der Vertreibung der Osmanen bzw. dem Ende des Rákóczi-Aufstandes in diesem Lande herrschte, nichtsdestoweniger aber bestimmt auch ihrer Suszeptibilität für die Empfindlichkeit des ungarischen Adels. Ihre Popularität kam trotzdem nicht immer zum Ausdruck. In der Zwischenkriegszeit, nachdem infolge der Auflösung der Österreichisch-Ungarischen Monarchie Ungarn etwa zwei Drittel seines Gebietes verloren hatte und die Unterentwicklung der heimischen Industrie deswegen stärker als früher spürbar wurde, hielt man dafür die gegenüber diesem Königreich für negativ eingenommen gehaltene, seit 1754 wirkende Zoll- und Wirtschaftspolitik des Wiener Hofes schuldig. In der kommunistischen Ära, als alles was vom einzigen kapitalistischen Nachbarland Ungarns, d. h. aus Österreich – auch wenn in der Vergangenheit – kam, musste als „Unterdrückungsversuch“ gegenüber Ungarn beurteilt werden, insbesondere, wenn diese auch noch mit einem Mitglied des Herrscherhauses verbunden waren. Deswegen stellte man 1954 an das Millenniumsdenkmal am Heldenplatz in Budapest, an die Stelle von Maria Theresia, die Statue des für Nationalfreiheitskämpfer gehaltenen Aufstandsführers, Imre Thököly, der von den Osmanen unterstützt, um die Zeit der zweiten Belagerung Wiens gegen der christlichen Koalitionsarmee kämpfte.

Politika kraljice Marije Terezije v madžarskem zgodovinopisju

MARIJA Terezija, ki je nosila naziv »rex Hungariae«, je bila na Madžarskem od samega začetka zelo priljubljena. Dosežke nje-

ne dolge vladavine je temu ustrezno cenilo tudi zgodovinopisje. Zanje se je imela zahvaliti dolgotrajnemu notranjemu miru, ki je vladal v deželi od izгона Osmanov oziroma od konca Rákóczijeve vstaje, in gotovo nič manj tudi svoji rahločutnosti za občutljivost ogrskega plemstva. Njena priljubljenost kljub temu ni prišla vselej do izraza. V obdobju med obema svetovnjima vojnama, potem ko je Madžarska zaradi razpada Avstro-Ogrske izgubila dve tretjini svojega ozemlja in je bilo zaradi tega močnejše kot prej občutiti nerazvitost domače industrije, so za to krivili kot negativno pojmovano carinsko in gospodarsko politiko dunajskega dvora do Ogrskega kraljestva, kakršna je veljala od leta 1754. V komunističnem obdobju je bilo treba vse, kar je prihajalo iz edine kapitalistične sosednje države Avstrije – pa četudi v preteklosti – presojati kot »poskus zatiranja« Madžarske, še posebej, če je bilo povezano tudi s kakšnim članom vladarske rodbine. Tako so kip Marije Terezije ob milenijskem spomeniku na Trgu junakov v Budimpešti leta 1954 zamenjali s spomenikom Imreja Thökölija, vodje upornikov, ki je veljal za bojevnika za narodno osvoboditev, sicer pa se je med drugim obleganjem Dunaja s podporo Osmanov bojeval proti krščanski koalicijski armadi.

PETR MAŤA

*Landesstiefmutter, oder doch Retterin des böhmischen Staats?
Das Bild Maria Theresias und ihrer Zeit in der
tschechischen Historiographie*

Das Interesse für die Person Maria Theresias in der tschechischen Historiographie hat sich immer in Grenzen gehalten und selbst die Regierungszeit der Kaiserin gehört, samt den anschließenden Jahrzehnten, zu den am wenigsten erforschten Epochen der tschechischen Geschichte. Obwohl einzelne Historiker bezüglich verschiedener Aspekte des maria-theresianischen Zeitalters durchaus bemerkenswerte Forschungsimpulse zu setzen wussten, blieb die tschechische Forschung als solche in der Betrachtung und Wertung

Maria Theresias als Person und Herrscherin wenig originell. Immerhin setzte sich die nationale Meistererzählung wiederholt – sei es programmatisch oder nur unterschwellig – mit der Frage auseinander, inwiefern förderlich oder nachteilig die maria-theresianische Epoche für die langfristige nationale Entwicklung war. Die Ereignisse dieser Epoche waren viel zu ambivalent, um eine einheitliche Deutung zu begründen: Der Verlust Schlesiens, die Auflösung der Böhmisches Hofkanzlei und die Reformtätigkeit, die gegen die als Garanten eines „böhmischen Staatsrechts“ aufgefassten Stände gerichtet war, markierten insgesamt eine Serie von Verfassungsbrüchen, die auf den endgültigen Untergang des zusammengesetzten böhmischen Staates hinausliefen. Andererseits setzte die Regierung Maria Theresias durch die Verhinderung einer Teilung des durch die Tschechen bewohnten Gebiets sowie durch jene Reformen, die die böhmischen Länder mit den österreichischen administrativ verbanden, grundsätzliche Weichenstellungen. Somit wurden in dieser Periode sowohl der politischen Rahmen als auch Voraussetzungen für den nationalen Emanzipationsprozess des 19. Jahrhunderts geschaffen.

*Mačeha dežele ali vendarle rešiteljica češke države?
Podoba Marije Terezije in njenega časa v češkem zgodovinopisju*

ZA Marijo Terezijo je češko zgodovinopisje vedno kazalo le omejeno zanimanje. Obdobje cesaričinega vladanja vključno z naslednjimi desetletji spada celo med najmanj raziskana obdobje češke zgodovine. Čeprav so posamezni zgodovinarji vsekakor dali upoštevanja vredne raziskovalne spodbude v zvezi z različnimi vidiki terezijanske dobe, je, ko gre za vrednotenje Marije Terezije kot osebe in vladarice, v raziskovanju kot takšnem malo izvirnega. Nacionalna metanaracija se je vedno znova – bodisi programatično ali samo prikrito – ukvarjala z vprašanjem, v kolikšni meri je bilo terezijansko obdobje koristno ali neugodno za dolgoročni nacionalni razvoj. Dogodki tega obdobja so bili preveč ambivalentni, da bi lahko dali enotno razlago: izguba Slezijske, ukinitvev češke dvorne pisarne in reformna dejavnost, ki je bila narnana proti stanovom, pojmovanim kot porokom »češkega državnega

prava«, so skupaj zaznamovali vrsto ustavnih kršitev, te pa niso pomenile nič drugega kakor dokončni propad kompleksne češke države. Po drugi strani je vladavina Marije Terezije prinesla fundamentalne smer-nice s preprečitvijo delitve češkega naselitvenega ozemlja in z reformami, ki so češke dežele administrativno povezale z avstrijskimi. V tem obdobju so bili torej ustvarjeni tako politični okvir kot tudi predpostavke za proces nacionalne emancipacije v 19. stoletju.

HRVOJE PETRIĆ

Marija Terezija u hrvatskoj historiografiji

O vladavini Marije Terezije u hrvatskim zemljama ne postoji monografski pregled. O raznim segmentima njenog vladanja je pisano u člancima ili pregledima hrvatske povijesti. Pri tome postoje dvije skupine radova: 1. oni koji govore o njenom utjecaju na Hrvatsko-slavonsku vojnu krajinu i 2. tekstovi o civilnom dijelu Hrvatske. Pozornost historiografije posvećena je i pojedinačnoj problematici kao na primjer javnom zdravstvu ili Hrvatskom kraljevskom vijeću (Consilium regium) koje je uspostavljano 1767. Na čelu Vijeća je bio ban, a ono je bilo nadležno za političke, gospodarske i vojne poslove. Vijeće je ukinuto 1779. godine, a djelatnosti mu prenesena na Ugarsko namjesničko vijeće. U hrvatskoj historiografiji je dobro predstavljen najagilniji član Vijeća Nikola Škrlec, kao i drugi aspekti vladavine Marije Terezije (školstvo, gospodarstvo, uprava).

Marija Terezija v hrvaškem zgodovinopisju

O vladavini Marije Terezije v hrvaških deželah ni nobenega monografskega pregleda. Različne segmente njenega vladanja obravnavajo članki in pregledi hrvaške zgodovine. Obstajata dve skupini del: 1) tista, ki govorijo o njenem vplivu na Hrvaško-slavonsko Vojno krajinu, in 2) besedila o Civilni hrvaški. Zgodovinopisje se je posvečalo

posameznim problematikam, kot npr. javnemu zdravstvu ali Hrvaškemu kraljevskemu svetu (Consilium regium), ki je bil ustanovljen leta 1767. Načeloval mu je ban, svet pa je bil pristojen za politične, gospodarske in vojaške zadeve. Potem ko so ga leta 1779 ukinili, so njegove dejavnosti prenesli na Ogrski namestniški svet. V hrvaškem zgodovinoписju je dobro predstavljen najagilnejši član sveta Nikola Škrlec pa tudi drugi vidiki vladavine Marije Terezije (šolstvo, gospodarstvo, uprava).

Maria Theresa in Croatian Historiography

THERE is no monograph on the rule of Maria Theresa in the Croatian countries. Various segments of her reign are described in articles or reviews of Croatian history. There are two groups of works: 1. those who speak of her influence on the Croatian-Slavonian military border and 2. contribution to the civilian part of Croatia. The attention of historiography is also devoted to individual issues; such as, public health or the Consilium regium, which was set up in 1767. The head of the Consilium was a ban, and it was responsible for political, economic and military affairs. The Consilium was abolished in 1779, and its activity was transferred to the Hungarian Council. Croatian historiography is well represented by the most hard-working member of the Consilium – Nikola Škrlec, as well as other aspects of the rule of Maria Theresa (education, economy, administration).

PETER VODOPIVEC

Marija Terezija, terezijanske reforme in slovensko zgodovinoписje

SLOVENSKI zgodovinarji osebnosti Marije Terezije in razmeram v Habsburški monarhiji v času njenega vladanja ne posvečajo večje pozornosti. Prevladujoče mnenje je, da so bili vzroki za terezijanske reforme stvarni in pragmatični, brez neposredne zveze z »razsvetljenstvom«, glavni razlogi zanje pa habsburška izguba pretežnega dela

Šlezije v vojnah s Prusijo, finančna kriza po »avstrijski nasledstveni vojni« in zgledi pruskih reform. Nekateri avtorji sicer opozarjajo tudi na potek in značilnosti reform v širšem avstrijskem okviru in ugotavljajo, da se je z njimi »zgodovina habsburške države kot posebne in organizirane politične celote« sploh šele začela, toda v središču pozornosti tako preglednih zgodovinskega dela kakor tudi podrobnejših raziskav in študij s področja gospodarske, upravne, šolske in kulturne zgodovine so predvsem spremembe in procesi, ki so jih reforme spodbudile v deželah s slovensko govorečim prebivalstvom. Čeprav so te spremembe in procesi predstavljeni razmeroma obširno in z opozorili na njihove dolgoročne učinke in pomen, pa v slovenskem zgodovinskega pisju skoraj ni zaslediti določnejših vrednostnih ocen terezijanske dobe in politike.

*Maria Theresia, Theresianische Reformen und
slowenische Geschichtsschreibung*

DIE slowenische Geschichtsschreibung schenkte der Persönlichkeit Maria Theresias und den Zuständen in der Habsburgermonarchie während der Zeit ihrer Regentschaft relativ wenig Aufmerksamkeit. Vorherrschend ist die Überzeugung, dass die Gründe für die thesesianischen Reformen eine reale und pragmatische Grundlage hatten und nichts mit der „Aufklärung“ zu tun hätten. Die wahren Gründe für die Reformen seien im Verlust großer Teile Schlesiens in den Kriegen mit Preußen, in der Finanzkrise nach dem „österreichischen Erbfolgekrieg“ und im Vorbild der Reformen in Preußen zu suchen. Einige Autoren machen zwar auf den Verlauf und die Charakteristika der Reformen im erweiterten österreichischen Rahmen aufmerksam und stellen fest, dass mit diesen Reformen „die Geschichte des Habsburgerstaates als eine eigene und organisierte politische Einheit“ erst begann. Doch stehen in den herangezogenen Werken ebenso wie in detaillierten Abhandlungen und Spezialstudien vor allem jene Veränderungen und Prozesse im Zentrum der Aufmerksamkeit, die durch die Reformen in den Ländern mit slowenisch sprechenden Bevölkerung hervorgerufen wurden. Obwohl diese

Veränderungen und Prozesse relativ umfangreich vorgestellt wurden – mit Hinweisen auf ihre langfristige Auswirkung und Bedeutung – sind in der slowenischen Geschichtsschreibung jedoch kaum konkretere Einschätzungen der thesesianischen Epoche und Politik zu finden.

MIHA PREINFALK

Marija Terezija pod genealoškim drobnogledom

V LADANJE Marije Terezije v habsburških dednih deželah ter v deželah češke in ogrske krone predstavlja kontinuiteto habsburške oblasti v osrednjem evropskem prostoru. Kontinuitete pa ni zagotovilo le njeno habsburško poreklo, temveč tudi njena širša genealoška slika. Marija Terezija je namreč med svoje neposredne prednike lahko štela večino srednjeveških dinastičnih rodbin, ki so krojile zgodovino srednjeevropskega, tudi današnjega slovensko-avstrijskega prostora. Poleg Habsburžanov so bili to tudi Andeški, Přemysli, Babenberžani in seveda tudi Goriški in Celjski. Po materi so njene sorodstvene povezave segale v knežje rodbine severnega nemškega prostora. Zato ni presenetljivo, da je bila Marija Terezija sorodstveno povezana z večino tedanjih vodilnih političnih akterjev, tako nasprotnikov kot zaveznikov. Dragoceni »kapital« v obliki številnega potomstva ji je omogočil pragmatično ženitovanjsko politiko, s katero je iz nasprotnikov naredila zaveznike – večina njenih otrok je bila poročena s potomci njenih političnih nasprotnikov iz avstrijske nasledstvene vojne.

Marija Terezija je bila zadnja Habsburžanka in hkrati ustanoviteljica nove habsburško-lotarinške dinastije. V zakonu s Francem Štefanom Lotarinškim je rodila šestnajst otrok, od katerih jih je deset dočakalo odraslo dobo, sedem se jih je poročilo, a le štirje so zapustili potomstvo, ki se nadaljuje do današnjih dni. Do leta 1996 je živelo več kot 6700 njenih neposrednih potomcev. Med njih se štejejo člani večine srednje-, južno- in vzhodnoevropskih vladarskih dinastij (npr. Bel-

gije, Bavarske, Bolgarije, Španije, Jugoslavije, Luksemburga itd), ter mnogih visokih in nižjih plemiških družin po celotni Evropi. Nekateri od njih so aktivno delovali tudi v današnjem slovenskem prostoru.

Maria Theresia unter der genealogischen Lupe

DIE Regierung Maria Theresias in den Habsburgischen Erbländern wie auch in den Ländern der böhmischen und der ungarischen Krone stellt die Kontinuität der habsburgischen Macht im mitteleuropäischen Raum dar. Die Kontinuität wurde nicht nur durch ihre habsburgische Abstammung, sondern auch durch ihr breiteres genealogisches Bild gesichert. Zu den direkten Vorfahren Maria Theresias zählten nämlich die meisten mittelalterlichen dynastischen Häuser, die die Geschichte des mitteleuropäischen, auch des heutigen slowenisch-österreichischen Raumes, prägten. Neben den Habsburgern waren das z. B. auch die Andechs, die Přemysl, die Babenberger wie auch die Grafen von Görz und die Grafen von Cilli. Mütterlicherseits reichten ihre verwandtschaftlichen Verbindungen zu den Fürstenhäusern des norddeutschen Raumes. Es ist daher nicht überraschend, dass Maria Theresia verwandtschaftlich mit den meisten wichtigsten politischen Akteuren der damaligen Zeit – sowohl Verbündeten als auch Gegnern – verbunden war. Das wertvolle „Kapital“ in Form der zahlreichen Nachkommenschaft ermöglichte ihr, eine pragmatische Hochzeitspolitik zu verfolgen, wodurch sie aus einstigen Gegnern Verbündete machte – die meisten von ihren Kindern wurden mit den Nachkommen ihrer politischen Gegner aus dem Österreichischen Erbfolgekrieg verheiratet.

Maria Theresia war die letzte Habsburgerin und gleichzeitig die Begründerin des neuen Herrscherhauses – Habsburg-Lothringen. In der Ehe mit Franz Stephan von Lothringen gebar sie 16 Kinder, von denen zehn das Erwachsenenalter erreichten, sieben heirateten, aber nur vier ihrer Kinder haben auch eine Nachkommenschaft hinterlassen, die bis zum heutigen Tag fortgeht. Bis 1996 lebten mehr als 6700 Nachkommen Maria Theresias. Zu ihnen zählten Mitglieder der meisten mittel-, süd- und osteuropäischen Herrscherhäuser (z. B. in

Belgien, Bayern, Bulgarien, Spanien, Jugoslawien, Luxemburg etc.), wie auch vieler hoch- und niederadeliger Familien europaweit. Manche von denen waren auch auf dem heutigen slowenischen Gebiet tätig.

VANJA KOČEVAR

*Kronanji in dedni poklonitvi:
slovesne umestitve Marije Terezije kot vladarice*

Smrtjo cesarja Karla VI. 20. oktobra 1740 je Mariji Tereziji v skladu s pragmatično sankcijo, ki je omogočala žensko nasledstvo, pripadla oblast nad habsburškimi dednimi deželami. Po starem običaju je habsburški deželni knez po nastopu oblasti sprejel dedne poklonitve svojih dežel kot tudi ogrsko in češko kronanje ter stanovom posameznih dežel potrdil njihove privilegije. Na tem področju pa je vladavina Marije Terezije poleg ženskega nasledstva in kasnejših reform za nekatere dežele prinesla pomembne spremembe. Medtem ko je vladarica že mesec dni po očetovi smrti na Dunaju sprejela dedno poklonitev stanov Avstrije pod Anižo ter naslednje leto v Bratislavi še ogrsko krono, so se zaradi avstrijske nasledstvene vojne stvari druge zapletle. Stanovi Avstrije nad Anižo in Češke, ki so ju bile zasedle bavarske in francoske čete, so leta 1741 dedno poklonitev podali bavarskemu volilnemu knezu Karlu Albrechtu. Ko je vojna sreča Bavarcu, ki je medtem postal tudi cesar Karel VII., obrnila hrbet, je Marija Terezija leta 1743 naposled lahko opravila kronanje v Pragi in sprejela dedno poklonitev v Linzu. Po drugi strani pa vladarica dednih poklonitev nekaterih svojih dežel ni nikoli sprejela. Kljub temu da je še kot enajstletna nadvojvodinja leta 1728 spremljala svojega očeta na poti v Gradec, kjer so se Karlu VI. poklonili štajerski deželni stanovi, kot vladarica sama nikoli ni sprejela dednih poklonitev notranjeavstrijskih dežel in tudi njihovih privilegijev ni potrdila.

*Krönungen und Erbhuldigungen:
Feierliche Akten der Einsetzung Maria Theresias als Herrscherin*

MIT dem Tod Kaisers Karl VI. am 20. Oktober 1740 fiel die Herrschaft in den habsburgischen Erbländern, gemäß der Pragmatischen Sanktion, die die weibliche Nachfolge ermöglichte, an Maria Theresia. Dem alten Brauch nach, nahm der habsburgische Landesfürst nach seinem Machtergreifen die Erbhuldigungen seiner Länder, als auch die ungarische und böhmische Krönung, entgegen, und bestätigte anschließend die Privilegien der einzelnen Länder. Diesbezüglich brachte aber die Herrschaft Maria Theresias manchen Ländern, außer der weiblichen Erbfolge und späteren Reformen, wichtige Veränderungen. Während die Herrscherin schon einen Monat nach dem Tod ihres Vaters die Erbhuldigung der Stände Österreichs unter der Enns in Wien und im nächsten Jahr noch die ungarische Krönung in Pressburg (Bratislava) entgegennahm, verstrickte sich die Lage andernorts wegen des Österreichischen Erbfolgekriegs. Die Stände Österreichs ob der Enns und Böhmens, die durch bayrische und französische Truppen besetzt worden waren, huldigten 1741 den bayrischen Kurfürsten Karl Albrecht. Als das Kriegsglück dem Bayer, der mittlerweile zum Römischen Kaiser Karl VII. wurde, den Rücken kehrte, konnte Maria Theresia sich schließlich 1743 in Prag krönen lassen und die Erbhuldigung in Linz entgegennehmen. Andererseits ließ sich die Herrscherin von einigen Erbländern nie huldigen. Obwohl sie 1728 als elfjährige Erzherzogin ihren Vater nach Graz begleitete, wo Karl VI. von den steirischen Stände gehuldigt wurde, nahm Maria Theresia als Herrscherin weder die Erbhuldigungen innerösterreichischer Länder entgegen, noch bestätigte sie ihre Privilegien.

PHILIP STEINER

*Die thesesianisch-josephinische Reformära als
Schlusspunkt landständischer Entwicklung?
Die Renaissance und Weiterentwicklung der Stände-
verfassungen
Innerösterreichs zwischen 1789 und 1792 am Beispiel Krains*

DIE internationale Stände- und Josephinismusforschung ist nach wie vor weitgehend der Ansicht, dass die thesesianisch-josephinische Reformperiode den unausweichlichen Schlusspunkt landständischer Entwicklung bedeutete. Wie ein Blick auf Innerösterreich gegen Ende des 18. Jahrhunderts zeigt, kam es jedoch im Zuge einer wechselseitigen „Bedrohungskommunikation“ zwischen und innerhalb den Landständen und der Wiener Regierung zu einer Renaissance und zu einer entscheidenden Weiterentwicklung der Stände-
verfassungen, die das Ständewesen bis zu seinem Ende prägen sollten. Eben diese innerösterreichische „Bedrohungskommunikation“, die 1789 unter Kaiser Joseph II. mit den Debatten um die Einführung der Steuer- und Urbarialregulierung begann und anschließend zwischen 1790 und 1792 unter den Kaisern Leopold II. und Franz II. in Kontroversen um eine eventuelle Wiedereinführung der vorjosephinischen Stände-
verfassungen mündete, steht im Mittelpunkt des Vortrags von Philip Steiner. Der geographische Schwerpunkt des Vortrags bildet Krain, jedoch muss hin und wieder zum besseren Verständnis Steiermark und Kärnten zum Vergleich hinzugezogen werden.

Thematisiert werden u.a. der Disput um die Steuerreform Josephs II., der bis dato unerforschte innerösterreichische Bauernkrieg von 1790, die Kontroversen um die Vorschläge von Kajetan von Auerperg zur Besserstellung der Bauern, aber auch die Debatten um die mögliche Wiedereinführung der vorjosephinischen Verfassungen.

*Terezijansko-jožefinsko reformno obdobje kot
zaključek razvoja deželnih stanov?
Renesansa in nadaljnji razvoj stanovskih ustav v
Notranji Avstriji med letoma 1789 in 1792 na primeru Kranjske*

MEDNARODNO raziskovanje stanov in jožefinizma je še vedno v veliki meri mnenja, da je terezijansko-jožefinsko reformno obdobje pomenilo neizogiben zaključek razvoja deželnih stanov. Kot kaže pogled na Notranjo Avstrijo proti koncu 18. stoletja, je v teku obojestranske »komunikacije ogroženosti« med deželnimi stanovi (in znotraj teh) ter dunajsko vlado prišlo do renesanse in odločilnega nadaljnjega razvoja stanovskih ustav, ki naj bi deželnim stanovom vtisnile pečat do njihovega konca. V ospredju prispevka je notranjeavstrijska »komunikacija ogroženosti«, ki se je začela leta 1789 pod cesarjem Jožefom II. z razpravami o uvedbi davčne in urbarialne regulacije in je nato v letih 1790 do 1792 pod cesarjema Leopoldom II. in Francem II. vodila v polemike o morebitni ponovni uvedbi predjožefinskih stanovskih ustav. Geografsko težišče prispevka predstavlja Kranjska, vendar je za lažje razumevanje treba tu in tam pritegniti v primerjavo tudi Štajersko in Koroško.

Med drugim so obravnavani disput o davčni reformi Jožefa II., doslej neraziskana notranjeavstrijska kmečka vojna leta 1790, polemike o predlogih Kajetana Auersperga za izboljšanje položaja kmetov pa tudi razprave o morebitni vnovični uvedbi predjožefinskih ustav.

BORIS GOLEC

*Terezijanske reforme – gibalno sprememb občutka pripadnosti in povezanosti
ter identitet v slovenskem prostoru*

VPRAŠANJE terezijanskih reform – upravno-političnih, gospodarskih, šolske, vojaške in drugih – ki jih praviloma povežemo z modernizacijo in napredkom, se v zgodovinski percepciji ne omejuje

le na štiridesetletno vladavino Marije Terezije in na neposredne reformne učinke, ampak na eni strani zajema znatno širši časovni lok, na drugi pa je povezano z utemeljitvijo številnih novodobnih institucij, procesov, mehanizmov in pridobitev nasploh. V tem kontekstu ostaja ob robu vprašanje, v kolikšni meri so bile državne in druge reforme terezijanske dobe v svojem času in pozneje tudi gibalno sprememb v občutkih pripadnosti in povezanosti ter pri oblikovanju različnih vrst identitet. Vprašanja se je slovensko zgodovinopisje le tu in tam neizogibno dotaknilo pri obravnavi posameznih področij ali v okviru preučevanja specifičnih tem. Prispevek vprašanje šele odpira kot samostojno in predstavlja poskus strnitve dosedanjih spoznanj.

Problema se loteva nivojsko, in sicer od državne ravni prek regionalne in lokalne do posameznika, pri čemer se opira na dve sferi: upravno-politično in cerkvenoupravno. Večja pozornost je posvečena tistim vprašanjem, področjem in območjem, pri katerih so bile spremembe z vidika naše problematike občutnejše oziroma kjer so bili daljnoročni učinki določene reforme močnejši.

Die thesesianischen Reformen – Beweggrund für die Veränderungen im Zugehörigkeits- und Verbundenheitsgefühl sowie bei den Identitäten im slowenischen Raum

DAS Problem der thesesianischen Reformen – der verwaltungspolitischen, wirtschaftlichen, der Schul- und Militärreform sowie anderer Reformen, verbindet man in der Regel mit Modernisierung und Fortschritt. In der historiographischen Perzeption sind diese jedoch nicht nur auf die vierzig Jahre Regierung Maria Theresias und deren unmittelbaren Auswirkungen beschränkt. Auf einer Seite umspannen sie einen erheblich größeren Zeitbogen, andererseits aber sind sie mit der Begründung zahlreicher moderner Institutionen, Prozesse, Mechanismen und Errungenschaften verbunden. In diesem Kontext bleibt am Rande die Frage, inwiefern die staatlichen und andere thesesianische Reformen zu jener Zeit sowie später zur Triebfeder für die Veränderungen des Zugehörigkeits- und Verbundenheitsgefühls sowie für die (Mit-)Gestaltung von verschiedenartigen Identi-

täten wurden. Diese Frage wurde in der slowenischen Historiographie als schwerwiegend nur gelegentlich bei der Behandlung einzelner Bereiche oder im Rahmen spezifischer Themen angesprochen. Der Beitrag rückt diese Frage in den Vordergrund und stellt einen Versuch dar, die bisherigen Erkenntnisse zusammenzufassen.

Das Problem wird niveaumäßig behandelt, und zwar von der staatlichen Ebene über die regionale und lokale bis zum Einzelnen, wobei sich die Behandlung auf zwei Sphären stützt: auf die verwaltungs-politische Sphäre und auf die Kirchenverwaltung. Eine größere Aufmerksamkeit wird denjenigen Bereichen gewidmet, die aus der Sicht der behandelten Problematik eine stärkere Veränderung bzw. eine langfristige Auswirkung erkennen lassen.

MATJAŽ AMBROŽIČ

Posledice terezijanskih reform in ukrepov v Cerkvi na Slovenskem

MARIJA Terezija (1740–1780) se je zavedala nujnosti državnih in cerkvenih reform. Njeni reformni ukrepi so vplivali na versko življenje in cerkveno delovanje na treh ravneh. Prva se je dotikala ljudskih pobožnosti. Ukrepi na drugi ravni so izražali nezaupanje države do nenadzorovanega delovanja Cerkve. Razglašene so bile številne prepovedi, ki so onemogočale objavo papeških dokumentov in škofovskih pastirskih pisem brez predhodnega dovoljenja države. Tujim redovnim predstojnikom so bile preprečene vizitacije na ozemlju habsburške monarhije, duhovnikom je bilo onemogočeno izobraževanje v tujini, oblast pa je Cerkvi odvzela nadzor nad tiskom in nazadnje tudi nad šolstvom. Tretja raven ukrepov je zahtevala upravno prilagoditev cerkvene ureditve državnim okvirom. Prvi ukrep te vrste je bila ukinitvev oglejskega patriarhata.

Njen sin Jožef II. (1765/1780–1790) je v duhu razsvetljenega absolutizma želel podrediti Cerkev državnim koristim in nalogam absolutistične države. Oba vladarja sta s svojimi ukrepi omejila vpliv papeža na avstrijske škofe, oslabila ali ukinila redovne skupnosti oziroma nji-

hove samostane, posegla v izobraževanje škofijske in redovne duhovščine in osiromašila versko življenje ljudi. Jožefinska preureditev škofij in župnij je dolgoročno vplivala na cerkveno organizacijo. Oba vladarja sta dolgoročno prispevala tudi k t. i. klerikalizaciji duhovščine, ki je bila nato vse do 2. svetovne vojne pomemben politični dejavnik.

*The Consequences of Theresian Reforms and
Measures in the Church in Slovenia*

MARIA Theresa (1740–1780) was well aware of how urgently state and church reforms needed to be implemented. Her reform measures influenced religious life and Church operation on three levels. The first was related to popular devotion. Actions on the second level expressed distrust of the state towards the unsupervised operation of the Church. Numerous bans were imposed which prevented papal documents and bishops' pastoral letters from being published without prior permission from the state. Foreign monastic superiors were prevented from performing visitations on the territory of the Habsburg Monarchy and priests were unable to engage in additional education abroad. The authorities stripped the Church of its control over the press and finally over education, too. The third level of measures demanded the administrative adaptation of Church organisation to the state framework. The first step of this kind was the abolition of the Patriarchate of Aquileia.

Her son Joseph II (1765/1780–1790) strived to bring the Church under state control in accordance with the interests and duties of the absolutist state in the spirit of enlightened absolutism. Both sovereigns and their measures limited the influence of the Pope over the Austrian bishops, weakened or abolished monastic communities or their monasteries, interfered in the education of diocesan and monastic clergy, and impoverished the religious life of the population. The Josephine reorganisation of dioceses and parishes had a long-term effect on Church organisation. Both the Empress and the Emperor had a lasting impact on the so-called clericalization of the clergy,

which was from then on an important political factor all the way through to the Second World War.

LILIANA FERRARI

Rešitev starodavnih »ostrih razlik«: ukinitvev oglejskega patriarhata

POTREBA po spremembi cerkvenih meja cesarstva se je pri Habsburžanih pojavila že pred prihodom Marije Terezije na oblast. Dvor je razumel ukinitvev večstoletnega patriarhata kot začetek procesa bolj kompleksne preureditve škofijskih meja. Sicer so bile te zadeve v izključni pristojnosti papeža, ki mu je kanonsko pravo dovoljevalo tovrstne posege zgolj v primeru tehtnih vzrokov pastoralne narave. Obstoje politične meje vsekakor ni sodil med njih. Tik pred začetkom pontifikata papeža Benedikta XIV. in med njim je Dunaj stopnjeval pritiske na Sveti sedež in naletel na papeževo pripravljenost. Ta je namreč videl priložnost, ki bi jo predlagani poseg prinesel Rimu, da bi se končno izvil iz šibkega diplomatskega položaja, v katerem se je Sveti sedež nahajal že daljše obdobje. Glede na svojo pravno podkovanost je papež našel možnost, da se je izognil oviram kanonskega prava ter tako ustvaril izredno pomemben precedens v reševanju podobnih izzi-
vov v prihodnosti.

*La soluzione di antiche «gravissime differenze»:
la soppressione del patriarcato d'Aquileia*

L'ESIGENZA di ridisegnare il territorio ecclesiastico si fa strada presso gli Asburgo prima della salita al trono di Maria Teresa. La soppressione del plurisecolare patriarcato è intesa a corte come un punto di partenza, per una risistemazione più complessiva dei confini diocesani. Un'operazione di questo genere però, all'epoca, è pressoché senza precedenti. E' materia riservata al papa, al quale il diritto canonico offre sino a quel momento la possibilità di intervenire solo in pre-

senza di gravissimi motivi di ordine pastorale. La presenza di un confine politico di per sé non è uno di questi. Negli anni immediatamente precedenti e durante il pontificato di Benedetto XIV Vienna aumentò la pressione sulla Santa Sede, incontrando la disponibilità del papa. Questi intravede le opportunità che una simile operazione offre a Roma, di uscire dalla situazione di debolezza sul piano diplomatico in cui ormai da tempo si trova. Da esperto giurista qual è, troverà il modo di appianare gli ostacoli che il diritto canonico frappone, creando un precedente di grande importanza.

LILIJANA ŽNIDARŠIČ GOLEC

*Politika Marije Terezije do »akatoličanov«
na območju notranjeavstrijskih dežel: korak nazaj?*

Politiki Marije Terezije v odnosu do akatoličanov – nekatoliških kristjanov (pretežno protestantov) – je bilo doslej prelitega nemalo črnila. Posebne pozornosti so bile deležne prisilne preselitve oziroma deportacije, katerih glavnilo so izpeljali v petdesetih letih 18. stoletja, v manjšem obsegu pa je do njih prišlo še v zadnjem desetletju vladaričinega vladanja. Leta 2014 je te t. i. transmigracije v daljši časovni perspektivi in evropskem okviru predstavil Stephan Steiner v knjigi z zgovornim naslovom *Rückkehr unerwünscht*. Kar zadeva notranjeavstrijske dežele, iz katerih je bilo pod Marijo Terezijo na Sedmograško deportiranih okrog 3160 protestantov, pretežno luteranov, sta se s problematiko soočanja države s t. i. kriptoprotestantizmom med drugim spoprijela Paul Dedic in Peter Tropper. Na ozemlju Notranje Avstrije se je skupinam »prikritih« protestantov uspelo obdržati na Zgornjem Štajerskem in v danes avstrijskih delih Koroške. Čeprav Kranjska Mariji Tereziji in njenemu dvoru v tem pogledu ni povzročala skrbi, so raznovrstni, na akatoličane nanašajoči se odloki prav tako veljali za Kranjsko. Na Kranjsko, pa tudi na Spodnjo Štajersko in Goriško, so namreč prihajale osebe augsburške in reformirane veroizpovedi, ki bi lahko vplivale na neredko slabo poučene katoliške vernike.

V ospredju prispevka je oblastni diskurz na državni, deželni in okrožni ravni, posredovan v normativnih virih in uradni korespondenci. Vprašanje miselne podlage represivnih in preventivnih ukrepov je postavljeno primerjalno, tj. v luči politike, kot sta jo do akatoličanov vodila predvsem Karel VI. in Jožef II.

*Die Politik Maria Theresias gegenüber den »Akatholiken«
in den innerösterreichischen Ländern: Ein Schritt zurück?*

DAS im Titel angegebene Thema ist bisher schon mehrmals behandelt worden. Besondere Aufmerksamkeit wurde den thesianischen Zwangsumsiedlungen der »Akatholiken«, d. h. der nicht-katholischen Christen (vor allem Protestanten), gewidmet. Diese »Transmigrationen« wurden größtenteils in den fünfziger Jahren des 18. Jahrhunderts durchgeführt, in kleinerem Maße fanden sie aber noch im letzten Jahrzehnt der Regierung Maria Theresias statt. Im Kontext der frühneuzeitlichen europäischen Deportationen wurden die thesianischen Umsiedlungen in dem Buch mit dem vielsagenden Titel »Rückkehr unerwünscht« (2014) von Stephan Steiner thematisiert. Was die innerösterreichischen Länder betrifft, wurden unter Maria Theresia aus diesem Gebiet ca. 3160 Protestanten, meistens Lutheraner, nach Siebenbürgen deportiert. Mit der Frage, wie sich der thesianische Staat mit den Herausforderungen des sogenannten Kryptoprotentantismus konfrontierte, befassten sich u.a. Paul Dedic und Peter Tropper. Die Geheim- bzw. Untergrundprotestanten konnten sich in der Obersteiermark und in den heute zu Österreich gehörenden Teilen Kärntens bis 1781 erhalten. Obwohl das Land Krain für Maria Theresia und ihren Hof diesbezüglich nicht problematisch war, galten thesianische Dekrete ebenso für Krain. Nach Krain, wie auch nach Untersteiermark und Görz, kamen die Personen Augsburgischer oder Reformierter Konfession, die die ungenügend belehrten katholischen Gläubigen beeinflussen konnten.

Den Schwerpunkt des Beitrags bildet der kirchenpolitische Diskurs des Staates, übermittelt durch die normativen und ämtlichen Akten auf der Staats-, Landes- und Kreisebene. Das Ideenfundament

repressiver und präventiver Maßnahmen wird komparativ dargestellt, vor allem im Lichte der Politik der Kaiser Karl VI. und Joseph II. gegenüber den »Akatholiken«.

ANA LAVRIČ

Marija Terezija kot Mati božja

BOŽJE Matere, ki je upodobljena kot vladarica s krono (kot Marija Kraljica ali v povezavi s kakim drugim marijanskim tipom), zlepa ne enačimo s kako konkretno zgodovinsko osebo iz slovenske preteklosti, niti v primerih, ko nastopa npr. kot Patrona Avstrije (npr. v knjigi bratovščine Marijinega brezmadežnega spočetja pri ljubljanskih jezuitih). Primerjave se prvič zazdijo realne v času, ko je oblast avstrijskih dežel prevzela cesarica Marija Terezija (vladala 1740–1780), še zlasti, ker je svojo vlogo pojmovala kot materinstvo in jo je ljudstvo sprejemalo kot »veliko mater Avstrije«.

Vzorednice med osebama zato lahko iščemo predvsem pri tipih, ki povezujejo obe vlogi, to pa sta zlasti Marija Kraljica in Božjepotna Mati božja, ki sta bili tedaj zelo priljubljeni. Redkejši motiv s podobnimi asociacijami je tudi Marija Dobra pastirica; na Marijo Terezijo je ob našem edinem znanem primerku Dobre pastirice v župnijski cerkvi sv. Ane v Cerknem (tretja četrtina 18. stoletja) prvi opozoril Lev Menaše. Od upodobitev Marije Kraljice umetnostno izstopa zlasti kiparska skupina v tronu velikega oltarja župnijske cerkve v Polhovem Gradcu (dkč. ok. 1744), ki so jo »intronizirali« skoraj ob istem času kot Marijo Terezijo; čeprav ne gre za portretno podobnost, na Habsburžanko pomislimo ob samozavestni vladarski drži figure in kronanjskem ceremonialu z vladarskimi insignijami na blazinah (pozornost zbujata tudi dve Marijini kroni). Tip Božjepotne Matere božje, ki je hkrati kraljica in mati, je predvsem vsebinsko primerljiv, iskanje individualnih črt pa se zaradi skrajne stilizacije figure, ki je postala abstrahirano znamenje, ne zdi smiselno. Kljub temu med slikanimi variantami najdemo tudi bolj realistične primerke, nastale na

podlagi konkretnih vizualnih predstav; na postavo in obrazne poteze (izstopa dvojni podbradek) regimentne vladarice nas mdr. spomni slika na Blejskem Otoku (iz zadnje četrtine 18. stoletja), ki odstopa od običajnega Marijinega lepotnega ideala in njene miline. Medtem ko lahko v njej prepoznavamo kraljico že kot vdovo, pa nas utegne Mati Božja iz Vojne vasi (zadnja četrtina 18. stoletja) spomniti na njeno mladostno lepoto, ki je slovela po Evropi.

Prispevek želi opozoriti zlasti na idejo, da je Slovencem z Marijo Terezijo prvič zavladata ženska, kar je mdr. vplivalo na njihova religiozna čustva in predstave ter pustilo nekaj sledi tudi v sakralni umetnosti.

Maria Theresa as the Mother of God

WHEN the Mother of God is depicted as a ruler, with a crown on her head (as Mary, Queen of Heaven, or related to some other Marian type), she is hardly ever identified with a concrete historical personage from the Slovenian past, not even when she acts as the Patroness of Austria (e.g. in the book of the Confraternity of the Immaculate Conception at the Jesuits in Ljubljana). Such comparisons first appear reasonable in the period when the rule of the Austrian lands came into the hands of Empress Maria Theresa (reigned 1740–1780), particularly because she perceived her role as one of motherhood, and the people acknowledged her as the “Great Mother of Austria”.

Hence, parallels between the two persons can be searched for particularly in the types that inter-relate the two roles; these are mainly Mary, Queen of Heaven, and Our Lady of Pilgrimage, both very popular at that time. A rarer motif with similar associations also appears to be Our Lady the Good Shepherdess. The first to draw attention to Maria Theresa in connection with the only known Slovenian example of the Good Shepherdess (in the Parish Church of St. Anne in Cerkno; third quarter 18c) was Lev Menaše. The sculptural group in the high altar of the parish church in Polhov Gradec (completed ca 1744) stands out as a work of art among the depictions of Mary, Queen of Heaven; the sculpture was “enthroned” almost at

the same time as was Maria Theresa. Although it is not possible to speak about facial likeness, the female member of the House of Habsburg comes into mind because of the self-confident sovereign posture of the figure and the coronation ceremony with imperial insignia on cushions (attention is also excited by the two crowns of Mary). The type of Our Lady of Pilgrimage, who is Queen and Mother at the same time, is comparable chiefly in terms of content, whereas a search for individual facial features seems senseless because of the utter stylization of the figure that has become a summarized sign. Nevertheless, among the painted versions we can also find a number of more realistic pieces executed on the basis of concrete visual concepts. Reminiscent of the physique and facial features (conspicuous is the double chin) of the resolute monarch is, for example, the painting in the church on the Isle of Bled (last quarter 18c) which diverges from the standard ideal of Mary's beauty and grace. Whereas it is possible to identify her with the empress when the latter was already a widow, Our Lady in the painting of Vojna vas (last quarter 18c) might remind us of the monarch's youthful beauty which was famous throughout Europe.

The primary aim of the present paper is to call attention to the fact that Maria Theresa was the first female sovereign to rule the Slovenes, which, apart from other things, also exerted influence on their religious feelings and perceptions and left a few traces also in sacred art.

DAMJAN PRELOVŠEK

Umetnost v času uradništva

CESARICA Marija Terezija je na oblast prišla v težkem političnem času, saj si je morala najprej utrditi svoj položaj na prestolu. Avstrijo so ogrožale sosednje države, izdatki za vojsko pa so silili k skrajnemu varčevanju, zaradi česar ni bilo mogoče nadaljevati vseh začetih del. Tako je tudi mogočni samostanski kompleks njenega očeta Karla

VI. v Klosterneuburgu pri Dunaju ostal nedokončan. Država je postajala vedno bolj centralizirana. Ustanovljena je bila akademija Theresianum, kjer so se šolali plemiški potomci iz vse monarhije, kar je v umetnosti rahljalo vezi z Italijo, saj je bilo konec tradicionalnih potovanj po Apeninskem polotoku, in je hkrati privedlo do poenotenja umetnostnega okusa. Vzor je postal Dunaj. K temu so dodatno prispevali predpisi, ki stavbnim mojstrom niso več priznavali spričeval z opravljanjem prakse izven državnih meja. To je privedlo do migracije na Dunaju šolanih stavbnih strokovnjakov znotraj monarhije. Iz dvorne gradbene direkcije so se postopoma razvile deželne direkcije, ki so skrbele za vsa javna naročila in skrbno pazile na njihovo gospodarnost. Posebne komisije so pretresale načrte javnih stavb in cerkva ter z njih črtale vse nepotrebno ali drago okrasje. Ekonomika gradnje je postala glavno vodilo. Tako je bil napoten v Ljubljano tudi jezuit Gabriel Gruber z namenom, da poskrbi za izobrazbo domačih stavbenikov. Zlasti na Kranjskem se je stavbna umetnost po zaslugi terezijanskih reform hitro nivelizirala v utilitarnem smislu.

Die Kunst in der Zeit der Beamtenschaft

DIE Kaiserin Maria Theresia trat ihre Regierung in einer politisch schwierigen Zeit an und musste sich zuerst als Monarchin durchsetzen. Österreich wurde von seinen Nachbarn bedroht und die Ausgaben für das Militär zwangen zu den extremen Sparmaßnahmen. Deswegen blieben auch manche schon begonnene Bauten unvollendet. Das gilt auch für den monumentalen Stiftkomplex im Klosterneuburg, der von Karl VI. angefangen wurde. Der Staat zentralisierte sich zunehmend. Die Akademie Theresianum, wo sich die Adelsöhne aus der ganzen Monarchie ausbilden sollen, wurde ins Leben gerufen. Die künstlerischen Beziehungen zur Italien wurden immer lockerer und die Reisen der Gewerbsgehilfen zum Apeninischen Halbinsel nicht mehr erwünscht. Wien wurde zum einzigen Vorbild. Zusätzlich haben zu dieser Lage auch die Vorschriften beigesteuert, wonach die außerhalb der Monarchie erworbenen Meisterzeugnisse ihre Gültigkeit verloren. Es kam zur Migration der in Wien ausgebildeten Bau-

leute innerhalb des gesamten Kaiserreiches. Aus der Hofbaudirektion entwickelten sich allmählich Landesbaudirektionen, zu deren Kompetenz die sorgsame Überprüfung der Wirtschaftlichkeit aller öffentlichen Aufträge gehörte. Sonderkommissionen befassten sich mit den öffentlichen profanen und kirchlichen Bauprojekten. Aus ihnen wurde jede unnötige und kostspielige Verzierung gestrichen. Bauökonomie wurde zur einzigen Richtschnur. Man sandte darum den Jesuiten Gabriel Gruber nach Laibach mit den Aufgaben, sich um die Ausbildung der heimischen Bauleute zu kümmern. Die Baukunst wurde besonders in Krain dank der Theresianischen Reformen bald im utilitaristischen Sinne nivelliert.

MARKO MOTNIK

Marija Terezija in glasba

GLASBA je habsburški dinastiji od nekdanj služila v namene politične reprezentacije in tudi kot sredstvo za razvedrilo. Številni Habsburžani so se v glasbeno zgodovino zapisali kot meceni, poustvarjalci in celo skladatelji. Marija Terezija v tem smislu ne predstavlja izjeme. Kljub neutrudnemu prizadevanju Karla VI. za uveljavitev pragmatične sankcije se zdi, da je cesar nadvojvodinjo komaj pripravil na vlogo bodoče monarhinje, medtem ko je glasba v njeni vzgoji igrala pomembno vlogo. Od rane mladosti je kot nadarjena pevka in verzirana plesalka nastopala v prireditvah dvora, po letu 1744 pa zaradi zahtev dvornih krogov samo še v ožjem krogu družine. Ohranjene skladbe kažejo visoko raven njenih tehničnih zmogljivosti in muzikalnega znanja. Tej muzikalni monarhinji je vrsta skladateljev posvetila svoja dela. Med te gre šteti tudi kantato, izvedeno ob kronanju za češko kraljico leta 1743 v ljubljanskem škofijskem dvorcu. Od svojih prednikov pa Marija Terezija ni podedovala le naklonjenosti do glasbe, temveč tudi izpraznjene državne blagajne. Nastop njene vladavine pomeni korenite spremembe v kulturni politiki cesarstva, konec bleščečih baročnih slovesnosti, umik v privatno sfero, reorganizacijo dvorne kapele, pre-

dajo gledaliških hiš v zakup in posredno s tem tudi ukinitev italijanske opere serie ter razcvet francoskega glasbenega gledališča na Dunaju. Kljub številnim posodobitvam javnega glasbenega življenja in stilnim probratom časa je osebni glasbeni okus Marije Terezije vse do konca njenega življenja ostal nenavadno konzervativen.

Maria Theresia und die Musik

ZAHLREICHE Mitglieder der Habsburger Dynastie gingen als Mäzene, Interpreten und sogar als Komponisten in die Musikgeschichte ein. Sie haben Musik seit Jahrhunderten als wirkungsvolles Mittel der Repräsentation eingesetzt und sie auch zum Zeitvertreib betrieben. Maria Theresia stellt in dieser Hinsicht keine Ausnahme dar. Obwohl Karl VI. Zeit seines Lebens um die Durchsetzung der Pragmatischen Sanktion bemüht war, verabsäumte er offenbar, die junge Erzherzogin auf ihre künftige Rolle als Monarchin vorzubereiten. Die Musik spielte in ihrer Erziehung dagegen eine wichtige Rolle. Als talentierte Sängerin und versierte Tänzerin trat sie schon früh bei den Hofveranstaltungen auf, nach 1744 jedoch nur noch im engen Kreis der Familie. Die für sie komponierten Werke zeugen von einem außerordentlich hohen technischen und musikalischen Niveau ihres Könnens. Dieser musischen Monarchin wurde eine Reihe von Musikwerken gewidmet, darunter auch eine Kantate, die anlässlich ihrer Krönung zur Böhmischen Königin 1743 im bischöflichen Palais in Laibach (Ljubljana) erklingen ist. Von ihren Ahnen erbte Maria Theresia aber nicht nur die Liebe zur Musik, sondern auch leere Staatskassen. Das bewirkte einen grundlegenden Kurswechsel ihrer Kulturpolitik: die Einstellung von glanzvollen barocken Veranstaltungen, den Rückzug in die Privatsphäre, die Reorganisation der Hofkapelle, die Verpachtung der Theaterhäuser und in Folge dessen auch das Aufgeben der italienischen Opera seria und die Einrichtung eines französischen Theaters in Wien. Allerdings, trotz zahlreicher Neuerungen, blieb der Musikgeschmack der Monarchin bis zu ihrem Ableben merkwürdigerweise recht konservativ.

LUKA VIDMAR

Knjižna cenzura pod Marijo Terezijo

KNJIŽNA cenzura v habsburški monarhiji je bila do smrti Karla VI. v največji meri v rokah katoliške Cerkve, ki je na tem kakor na drugih področjih tesno sodelovala s cesarji. Šele leta 1748 je začela Marija Terezija institucionalizirati, centralizirati in birokratizirati knjižno cenzuro, v kateri je Cerkev skupaj z nekdanjimi ključnimi jezuitskim redom postopno izgubila odločilen vpliv: leta 1751 je bila ustanovljena Dvorna komisija za knjižno cenzuro, leta 1754 je začel izhajati njen *Catalogus librorum a Commissione Aulica prohibitorum*, leta 1759 je vodenje komisije prevzel razsvetljenec Gerard van Swieten, leta 1772 pa so državni preventivni cenzuri podredili še teološke knjige. Sekularizacija ni samodejno prinesla liberalizacije: avstrijska knjižna cenzura je bila v primerjavi s knjižno cenzuro v Franciji in nekaterih kneževinah Svetega rimskega cesarstva precej restriktivna, obseg državnega indeksa prepovedanih knjig je naraščal z vsako novo izdajo, temeljna usmeritev je ostala v skladu z vladarčinimi nazori katoliška. Pod površjem cenzurnega sistema pa so se dogajale spremembe, pogosto nasprotne politiki Marije Terezije. Sodobne raziskave kažejo, da so poleg zasebnih tudi cerkvene biblioteke tistega časa zbirale prepovedana razsvetljenska in druga dela.

Censorship of Books under Maria Theresa

UNTIL the death of Charles VI, the Catholic Church – in collaboration with the emperors – effectively controlled censorship of books in the Habsburg Monarchy. Only in 1748, Maria Theresa began to institutionalize, centralize, and bureaucratize the censorship of books. During this process, the Church (including once important Society of Jesus) gradually lost its influence: in 1751, the Court Commission for the Censorship of Books was established; in 1754, the first edition of the *Catalogus librorum a Commissione Aulica prohibitorum* was

published; in 1759, Gerard van Swieten was appointed president of the commission; and in 1772, the state took over censorship of theological publications as well. Secularization did not automatically bring liberalization: Austrian censorship of books – in comparison with the censorship of books in France and several principalities of the Holy Roman Empire – was quite restrictive, the volume of the state index of prohibited books grew with each edition, and basic tendency remained Catholic, in accordance with the views of the Empress. Under the surface of the system of censorship, however, things were changing, often in contrast with the policy of Maria Theresa. Current researches show that private and church libraries in that period collected banned books of the Enlightenment and other forbidden works.

VINCENC RAJŠP

Slovenščina na poti do priznanja kot uradni jezik od Marije Terezije dalje

SLOVENŠČINA je prvič dobila mednarodno potrditev v času delovanja slovenskih protestantov v 16. stoletju. V rabi je ostala tudi v naslednjem obdobju do Marije Terezije kot jezik pridig in ljudskega bogoslužja v cerkvi in vsaj delno kot jezik slovenskih podložnikov pred sodišči. Marija Terezija je z izdajo prvih patentov v slovenskem jeziku odprla slovenščini pot na pravno in upravno področje, kar je na državni ravni doseglo vrhunec z revolucionarnim letom 1848.

Maria Theresia ebnet den Weg zur slowenischen Amtssprache

DIE slowenische Sprache tritt erstmals öffentlich mit den Werken der slowenischen Protestanten im 16. Jahrhundert in Erscheinung. Im folgenden Jahrhundert verblieb sie jedoch hauptsächlich in der Kirche als Predigt-, Gebets- und Gesangssprache der slowenischen Gläubigen. Bis schließlich Maria Theresia mit ihren Patenten der slowenischen Sprache den Weg zur Amtssprache im sloweni-

schen Rechts- und Verwaltungsgebiet ebnete. Die Entwicklung erreichte ihren Höhepunkt im Revolutionsjahr 1848 und vor allem mit der Verordnung von 1849, die verkündete: „Es wird von einem nachträglich zu bestimmenden Zeitpunkte ein allgemeines Reichsgesetz und Regierungsblatt in allen landesüblichen Sprachen ausgegeben werden“.

STANE OKOLIŠ

Upliv terezijanskih šolskih reform na razvoj šolstva na Slovenskem

Z uveljavljanjem terezijanskih šolskih reform izobraževanje nika-
kor ni več samo stvar posameznika, ampak postane tudi skrb
centralne oblasti in predmet državne politike. Prosvetljena absolutis-
tična vladarica je s prevzemom šolstva v državno pristojnost začela
vzpostavljati centralno voden državni šolski sistem, ki je na osnovno-
šolski stopnji izobraževanja zajel vse za šolo sposobne otroke. Prvi
državni osnovnošolski zakon, znan kot Splošna šolska naredba (1774),
je tako uvedel splošno šolsko obveznost za vse otroke od 6. do 12. leta
starosti ne glede na vero, stan ali spol. Ker splošni materialni pogoji,
socialne razmere in zavest prebivalstva še zdaleč niso omogočali, da bi
mogli šolske reforme na celotnem ozemlju uveljaviti čez noč in tudi v
nekaj letih ne, so določbe zakona v mnogih primerih in na številnih
območjih še dolgo ostale večinoma predvsem deklarativne. Državni
organi so na področju šolstva sicer opravili svoje naloge, vendar pa raz-
voj šolstva brez sodelovanja prebivalstva ni moglo napredovati v zado-
stni meri. Bolj kot prisila in sankcije, ki jih je v obdobju svoje vlade
uvedel cesar Jožef II. (1780–1790), so večji šolski obisk in širjenje šol-
ske mreže spodbujali zlasti s prepričevanjem. Ker je centralno vodeni
državni šolski sistem v svojem jedru navkljub težavam pri izvajanju
deloval, je na dolgi rok omogočil, da so se šolske razmere, čeprav poča-
si in postopoma, vendarle izboljševale. Država je za njegovo delovanje
namenjala le minimalna sredstva, vzdrževanje šol in učiteljev pa je
naložila v breme krajevnega prebivalstva. Splošno šolsko obveznost so

zato lahko v celoti dejansko uresničili šele po dolгих sto letih od njene uvedbe. Osnovna šola v celotnem obdobju terezijansko-jožefinskih reform, tako zaradi velikih razlik med mesti in podeželjem kakor tudi zaradi zastavljenih ciljev reforme, ni bila enotna. Njen status (normalka, glavna šola, trivijalka), učni načrti, zahtevnost in možnost prehoda v srednje šole niso bili enaki. Po drugi strani so terezijanske šolske reforme prelomile z razdrobljeno in neorganizirano šolo in z vzpostavitvijo celovitega šolskega sistema ugodno vplivale na nadaljnji razvoj izobraževanja vseh slojev prebivalstva in na odpravljanje nepismenosti.

*The Influence of the Theresian School Reforms on the
Development of Education in Slovenia*

WITH the implementation of the Theresian school reforms, education was no longer a matter of each individual, but also of the central administration and of state policy. By bringing education within the remit of the state, the enlightened absolutist ruler began to establish a centrally managed state school system, which at the primary educational level included all eligible children. The first state primary school law, known as the General School Ordinance (1774), thus introduced compulsory schooling for all children between the ages of 6 and 12, regardless of their religion, social status or sex. Since the general material conditions, social conditions and the general awareness were far from facilitating the implementation of the school reform across the monarchy overnight or even within a few years, in many cases and areas for a long time the provisions of the law remained mostly on a declarative level. Although the state bodies did fulfil all their duties with regard to schools, without the population's participation the development of education could not progress to a sufficient degree. More than by the imperatives and sanctions introduced during the rule of Emperor Joseph II (1780–1790), higher attendance and the widening of the network of schools were influenced more by persuasion. Since, in spite of the problems, the core of the centrally governed state school system actually functioned, in the long run it

enabled school conditions to improve, albeit slowly and gradually. The state earmarked minimum funds for the system and left the maintenance of schools and payment of teachers to the local population. Compulsory education was thus fully realised only a century after its introduction. During the entire period of theresian-josephinian reforms, due to the considerable differences between urban and rural areas and the set goals of the reform, primary school was not unified. The status (“normal” school, “main” school, “trivial” school), curricula, level of difficulty and the possibility of transferring to secondary schools were not the same throughout the system. On the other hand, the theresian school reform broke with the previously fragmented and disorganised school system and, through the establishment of a comprehensive system, had a favourable influence on the further development of education for all social classes and the reduction of illiteracy.

DRAGICA ČEČ

Reforme na področju reševanja socialnih vprašanj v času vladanja Marije Terezije

SOČIALNA vprašanja predstavljajo eno od področij, ki so deležna posebne pozornosti absolutistične oblasti, predvsem zato, ker je velik del prebivalstva živel slabo, mnogi na robu preživetja, predvsem zaradi številnih vojn, obremenjenih državnih financ in neugodnih strukturnih dejavnikov. Ocenjuje se, da je v monarhiji v takšnih razmerah živela tretjina do petina podeželskega prebivalstva, tako kmetov kot kmečkih podslojev (od poslov in kočarjev do vagabundov, ljudi brez premoženja in strehe nad glavo). Z idejo »iskanja sreče« je monarhija posegala tudi na polje reševanja socialnih vprašanj najprej z organi, s katerimi je želela doseči nadzor nad dobrodelnimi ustanovami. Takšen nadzor je želela Marija Terezija vzpostaviti prek dvornimi komisijami za dobrodelne zadeve, ki se ustanovljajo že v 20. letih 18. stoletja, a se več kot desetletje ukvarjajo predvsem z lastnimi organizacijskimi

težavami. Na polje socialnih vprašanj v 18. stoletju sodi tako urejanje določenih področij socialnih vprašanj kot tudi upravljanje določenih zavodov. Vsa ta področja znotraj socialnih vprašanj so bila deležna posebne pozornosti vseh pomembnih političnih teoretikov 18. stoletja v Habsburški monarhiji. Posredno jih pozna tudi novo uradništvo, ki ga je izobraževala absolutistična monarhija. Reševanje socialnih vprašanj je obsegalo vse: od nadzorovanja in omejevanja revščine in beraštva do upravljanja različnih zavodov za reševanje socialnih vprašanj, torej od oskrbe sirot, do stroškov upravljanja prisilne delavnice in delovne hiše. Med glavne dosežke obdobja Marije Terezije sodita uveljavitev upravnega nadzora nad različnimi dobrodelnimi zavodi, na ravni posameznika pa popolna prepoved javnega beračenja in uveljavitev posebnega načina nadzora nad prebivalstvom – splošnih deželnih vizitacij. Skupaj z drugimi reformami pa tudi uveljavitev izključne družbene in ekonomske odgovornosti za reševanje socialnih vprašanj na domicilno oblast.

Social Reforms under Maria Theresa

THE sphere of social issues is one of those to which special attention was paid by the absolutist; mostly owing to the fact that a large portion of the population lived in poor conditions, many of them on the verge of death, first and foremost due to numerous wars, strained national finances, and unfavourable structural factors. It is estimated that somewhere between a third and a fifth of monarchy's rural population lived in such circumstances, including peasantry and its subclasses (ranging from servants and cottagers to vagrants, people without assets or a roof over their heads). With the idea of "pursuit for happiness", the monarchy entered the field of solving social issues initially by means of administrative bodies with which they sought to gain control over charitable institutions. Maria Theresa sought to gain such control through commissions for charitable causes, which were established in the 1720s; however, for more than a decade, they dealt mostly with their own organizational problems. In the 18th century, the field of social issues included the regulation of specific social

issues spheres as well as management of specific institutions. Special attention was paid to all these branches within the sphere of social issues by prominent eighteenth century political theorists in the Habsburg Monarchy. The new clerical staff, which was educated by the absolutist monarchy, was also familiar with them indirectly. The solving of social issues encompasses everything from the question of control and reduction of poverty, beggary, to management of various institutions dealing with social issues, i.e. orphan care, management costs of forced labour institutions and workhouses. The main achievements of the period of Maria Theresa is the introduction of administrative control over different charitable institutions and, and, on the level of individuals, a general ban on begging in public along with the introduction of a special type of control over the population – general provincial visitations. Other reforms were introduced and domestic authorities became politically and economically responsible for solving social issues.

KATARINA KEBER

Zdravstvene reforme Marije Terezije in Gerharda van Swietna

ORGANIZACIJA zdravstva je v času Marije Terezije doživela vrsto sprememb. Vzpostavljena je bila splošna zdravstvena zakonodaja, posodobljen študij medicine in reformirana vojaška saniteta. V 18. stoletju je bilo v monarhiji namreč število tako univerzitetno izobraženih zdravnikov kakor tudi kirurgov in izobraženih babic nezadostno in v primerjavi s sosednjimi državami bistveno nižje. Vsesplošno reformo zdravstva je cesarica zaupala nizozemskemu zdravniku, katoliškemu razsvetljencu iz Leidna, Gerhardu van Swietnu (1700–1772), ki je leta 1745 postal njen osebni zdravnik in svetovalec. V 27 letih dela mu je uspelo reformirati celotno javno zdravstvo in avstrijsko medicino (t. i. prva dunajska medicinska šola) dvigniti na raven razvitejših evropskih držav. Van Swieten je namreč na dunajski univerzi reformiral študij medicine (1749), ustanovil nove zdravstvene ustanove, pone-

kod tudi botanične vrtove, saj so bili študiju medicine dodani naravoslovni predmeti. Na njegov predlog so začeli ustanavljati babiške šole v vseh glavnih mestih dežel. Leta 1753 je poleg Celovca, Gradca in Trsta babiško šolo dobila tudi Ljubljana. Poleg babiških šol je Van Swieten uvedel obvezne tečaje za ranocelnike, predhodnike poznejših mediko-kirurških licejev.

Temeljnega pomena je Van Swietnov zdravstveni zakon *Generale Normativum in Re Sanitatis*, ki ga je Marija Terezija razglasila leta 1770. To je bil prvi splošni zakonik o organizaciji zdravstva, ki je veljal za vso monarhijo. Vsebinsko je urejal tri zdravstvena področja: sestavo in funkcijo zdravstvene mreže ter administracijo, sestavo in dolžnosti zdravnikov ter preprečevanje epidemij s poudarkom na kopenskih in obmorskih karantenah.

Healthcare Reforms of Maria Theresa and Gerard van Swieten

HEALTHCARE organisation underwent several reforms during the Maria Theresa period. General healthcare legislation had been enacted, medicine studies modernised and military sanitation reformed. The number of university degree physicians and educated midwives in the 18th century was indeed insufficient in the monarchy, and considerably lower in comparison with neighbouring countries. The empress entrusted the general healthcare reform to a Dutch physician Gerard van Swieten (1700–1772), an enlightened catholic from Leiden who became her personal physician and counsellor in 1745. In 27 years, he succeeded to reform the entire public healthcare and elevate Austrian medicine (i.e. the first Viennese medical school) to the level of the more developed European countries. Van Swieten thus reformed medical studies at the Vienna University (1749), established new healthcare institutions, at some places also botanical gardens since natural sciences' subjects were being included in medical studies. Schools for midwives were being established at his proposal in all provincial capitals. In 1753, such a school was established in Ljubljana along with those in Klagenfurt, Graz and Trieste. Apart from midwives' schools, van Swieten introduced compulsory trainings for healers, predecessors of subsequent medico-surgical schools.

Of essential importance is van Swieten's healthcare code entitled *Generale Normativum in Re Sanitatis*, which Maria Theresa promulgated in 1770. This was the first general healthcare organisation code that applied throughout the monarchy. Substantively, it regulated three healthcare fields: the healthcare network structure, tasks and administration, structure and tasks of medical practitioners, and epidemics prevention with the emphasis on land and maritime quarantines.

V LADIMIR SIMIČ

Ali bi morda labko rekli »Cherchez la femme«?

IME cesarice Marije Terezije je najtesneje povezano z imenom njene sina, sovladarja in naslednika Jožefa II. in z reformami v habsburški državi v drugi polovici 18. stoletja. Reforme pa so bile posledica dejstva, da je ravno nasledstvena vojna ob nastopu vladavine Marije Terezije razkrila šibkosti ozemeljsko velike, a šibke države. Krog okoli vladarice si je prizadeval državo okrepiti v vseh pogledih. Zato je prišlo do sprememb na področju organizacije oblasti, vojske, davkov, kar je povečalo prisotnost in vpliv države na praktično vseh področjih vsakdanjega življenja. Za veliko večino prebivalstva je to pomenilo bistven poseg v glavne značilnosti fevdalne ureditve, ki je bila že v zatonu, je pa še niso skušali odpraviti. Te spremembe so bile uvedene po pravni poti, ki je tipična za absolutne vladarje. Vendar je Marija Terezija vladala drugače od svojega naslednika. Najlepše to kaže zakonik, ki je imenovan po njej – slovita Theresiana. V tem zakoniku je več starega kot novega. Isto velja za priprave na uzakonitev premoženjskega prava, ki je v pripeljala do nastanka slovitega Občega državljanskega zakonika.

Könnte man sagen »Cherchez la femme«?

DER Name der Kaiserin Maria Theresia ist mit dem Namen ihres Sohnes, Mitregenten und Nachfolgers Joseph II. und den Re-

formen im Staat der Habsburger in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts eng verbunden. Die Reformen waren eine Folge der Tatsache, dass eben der Österreichische Erbfolgekrieg die Schwäche des territorial großen Staats zeigte. Der Kreis um die Herrscherin wollte den Staat in allen Aspekten verstärken. Deshalb kam es zu einer Reihe der Änderungen in der Machtorganisation, im Heer, in der Besteuerung usw. So vergrößerte sich die Anwesenheit der Behörden im Alltagsleben der Bürger. Für die Mehrheit der Bevölkerung war das ein Eingriff in den Haupteigenschaften des Feudalsystems, das schon im Untergang war, das man aber damals noch nicht abschaffen wollte. Die Änderungen wurden durch einen Rechtsweg ausgeführt, der den Absolutistischen Fürsten eigen war. Trotzdem herrschte Maria Theresia anders als ihr Nachfolger. Am besten zeigt das das Gesetzbuch, das ihren Namen trägt – die berühmte Theresiana. Im Gesetzbuch gibt es mehr Altes als Neues. Das Gleiche gilt für den Entwurf der Privatrechtskodifizierung, die zum berühmten Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuch leitete.

MARIJA WAKOUNIG

Marija Terezija, statističarka Evrope?

ČE kot posledico avstrijske nasledstvene vojne (1740/1742/1744/1745, 1756/1763) pritegnemo upravnotehnične reforme Marije Terezije, katerih cilj je bila centralizacija avstrijskih in čeških dežel kot osrednjih dežel monarhije (1749), v tem okviru pa tudi družbene in gospodarskopolitične novosti (mdr. terezijansko davčno rektifikacijo leta 1748, štetja duš od leta 1754 dalje, ljudska štetja s strani gospostev in župnij, leta 1770 začetek konskripcij in popisovanja duš ter vlečne živine, leta 1751 vojaško reformo, v letih 1760/1774 šolsko reformo), si ne moremo kaj, da ne bi monarhinje označili kot statističarke, ki je s strani države in dinastije hotela ustvariti »steklenega« podanika. Od kod so prihajala reformna prizadevanja nadvojvodinje in kraljice? Kdo jo je navdihoval? Poleg teh vprašanj bo v prispevku pojasnjen tudi pla-

kativni naslov, ali je oznaka Marije Terezije kot statističarke Evrope ustrezna ali ne.

Maria Theresia, die Statistikerin Europas?

ZIEHT man als Konsequenz der Erbfolgekriege (1740/1742/1744/1745, 1756/1763) die verwaltungstechnischen Reformen Maria Theresias, die auf eine Zentralisierung der österreichischen und böhmischen Länder als Kernländer der Monarchie abzielten (1749), und im Zuge dessen auch die gesellschafts- und wirtschaftspolitisch relevanten Neuerungen (u.a. Theresianische Steuerrektifikation 1748; Seelenkonsignation ab 1754, Volks-/Seelenzählung von Herrschaften und Pfarren, 1770 Beginn der Konskription und Seelenbeschreibung samt Zugviehzählung, 1751 Heeresreform, 1760/1774 Bildungsreform) heran, kommt man nicht umhin, die Monarchin als *Statistikerin* zu bezeichnen, die von Staats und Dynastie wegen einen „gläsernen“ Untertanen schaffen wollte. Woher rührten die Reformbestrebungen der Erzherzogin und Königin? Von wem ließ sie sich inspirieren? Im Rahmen des Vortrags sollen diese Fragestellungen ebenso geklärt werden wie der plakative Titel, ob die Bezeichnung *Maria Theresias, die Statistikerin Europas* zutreffend ist oder nicht.

ANDREJ STUDEN

Oštevilčenje hiš ob vojaški konskripciji 1770/71 kot tehnologija dodeljevanja naslovov in sredstvo socialnega discipliniranja

HIŠNA številka je ena najpomembnejših inovacij razsvetljenega 18. stoletja, ki je bilo naravnost obsedeno z redom in klasifikacijo, z željo po obvladovanju prostora in prebivalstva, z željo oblasti po natančnejšem vpogledu v notranje resurse države iz davčnih, policijskih in predvsem vojaških razlogov. Rezultati različnih popisov ljudi, ki so se med seboj močno razlikovali, so nakazovali potrebo po dolo-

čanju njihove prostorske pripadnosti. V reformno-absolutističnem času cesarice Marije Terezije so, da bi za uspešno izvedbo vojaške obveznosti pridobili kar se da natančne podatke o moškem prebivalstvu (in vprežni živini), ob vojaški konskripciji 1770/71 izvedli tudi numeracijo hiš. Z vidika nadzora nad (potencialnimi) vojaškimi obvezniki so morale lokalne popisne komisije v skladu s patentom z dne 10. marca 1770 v vsakem kraju najprej oštevilčiti hiše in s tem vsakemu prebivalcu določiti stalno bivališče. Hišna številka kot zanesljivo znamenje identifikacije je dala vsaki hiši njeno lastno, nezamenljivo pozicijo. Omogočila je državno »prilaščanje« v hiši živečih podanikov, z vidika absolutistične države je ljudstvo spreminjala v »uporabno prebivalstvo«. Danes si le težko zamišljamo kraj brez uličnega imena ali vsaj hišne številke. Zmagoviti pohod hišne številke je bil od leta 1770 naprej neustavljiv. Od takrat ji lahko sledimo npr. v popisih hiš, v katastru, v modernih popisih prebivalstva, poimenovanju ulic in trgov, na zemljevidih. Brez hišne številke si danes ne moremo predstavljati računov za vodo, odvoza smeti, elektrike in drugih stvari. Tudi v 21. stoletju, v času satelitskih posnetkov in geoinformacijskih sistemov, je oblast s pomočjo hišne številke poskrbela, da nobena hiša ne uide njenemu pozornemu pogledu.

*Hausnummerierung bei der Seelenkonskription 1770/71 als
Adressierungstechnologie und Mittel der Sozialdisziplinierung*

DI E Hausnummer ist eine der wichtigsten Innovationen des aufgeklärten 18. Jahrhunderts, jenes Jahrhunderts, das von Ordnung und Klassifikation geradezu besessen war mit dem Wunsch, Raum und Bevölkerung zu beherrschen und mit dem Wunsch der Behörden, sich aus fiskalischen, polizeilichen und vor allem militärischen Gründen einen präziseren Einblick in die Binnenressourcen des Staates zu verschaffen. Die Ergebnisse verschiedener Volkszählungen, die sich untereinander in großem Maße unterschieden, deuteten auf das Bedürfnis nach der Festlegung ihrer räumlichen Zugehörigkeit. In der reformistisch-absolutistischen Zeit der Kaiserin Maria Theresia wurde, um für die effiziente Einberufung in den Militär-

dienst (Repartition der Rekrutenzahlen) möglichst präzise Angaben über die männliche Bevölkerung und über das Zugvieh zu erhalten, bei der Seelenkonskription 1770/71 auch die Hausnummerierung durchgeführt. Unter dem Gesichtspunkt der Kontrolle über (potenzielle) Wehrpflichtige mussten die lokalen Konskriptionskommissionen gemäß dem Patent vom 10. März 1770 in jedem Ort zuerst eine Hausnummerierung durchführen und somit jedem Bewohner seinen Hauptwohnsitz bestimmen. Die Hausnummer als zuverlässiges Identifikationszeichen gab jedem Haus seine eigene, unverkennbare Position. Sie ermöglichte das staatliche „Ansichbringen“ der im Haus wohnenden Untertanen und vom Gesichtspunkt des absolutistischen Staates eine Umwandlung des Volkes in eine „anwendbare Bevölkerung“. Heute kann man sich einen Ort ohne Straßennamen oder Hausnummern nur schwer vorstellen. Der siegreiche Vormarsch der Hausnummer war ab dem Jahre 1770 nicht mehr aufzuhalten. Von dem Zeitpunkt an kann man sie z.B. bei der Hausbeschreibung verfolgen, im Kataster, in modernen Volkszählungen, bei der Benennung von Straßen und Märkten, in den Adressbüchern und auf Stadtpläne. Ohne Hausnummer kann man sich heute keine Rechnung für Wasser, Müllabfuhr, Strom u.a. vorstellen. Auch im 21. Jahrhundert, im Zeitalter der Luftbildfotografie und der Geoinformationssysteme, haben die Behörden mit Hilfe der Hausnummern sichergestellt, dass ihrem aufmerksamen Blick kein Haus mehr entgeht.

ROK STERGAR

Uvedba vojaške obveznosti in druge terezijanske vojaške reforme

VOJSKA, ki jo je po prevzemu prestola leta 1740 podedovala Marija Terezija, je bila vsekakor potrebna prenove. »Kdo bi verjel, da je med mojimi četami vladal nered,« se je pritoževala vladarica in dodala: »Vsaka enota je imela drugačen način korakanja, drugačen drill itd. Enaka povelja so v različnih enotah različno razumeli in prav nič čudno ni, da je bil cesar v desetih letih pred mojim nastopom vlade

vsakokrat poražen in da ni besed za opis stanja v armadi.« Vladarica pa je s pomočjo svetovalcev uspela prenoviti vojsko. Dosegla je konsolidacijo financ, saj so se stanovi zavezali, da bodo o sredstvih za armado odločali le enkrat na desetletje. To je omogočilo prenovo armade po pruskem vzorcu – tako v organizacijskem kot tudi v strateškem in taktičnem smislu.

Uvedba selektivne dosmrtno vojaške službe na Češkem in v dednih deželah, ki se je začela pripravljati leta 1763, v praksi pa je bila izvedena po letu 1780, je bila v vojaški zgodovini habsburških dežel prelomna. Namesto enot poklicnih vojakov, najemnikov, so nastale naborniške enote, ki so jih konskribirali glede na potrebe in finančne zmogljivosti države ter jih niso več plačevali. Toda terezijanske vojaške reforme niso bile omejene le na uvedbo konskripcije, ampak so vključevale še nekatere druge spremembe. Med drugim je bila poleg vrste drugih višjih vojaških šol, ki so pozneje izgubile svoj pomen, leta 1756 ustanovljena tudi Terezijanska vojaška akademija v Wiener Neustadtu.

The Introduction of Conscription and Other Military Reforms of Maria Theresa

THE armed forces Maria Theresa inherited in 1740 were definitely in need of reform. "Who would have believed that there is such a chaos in my army," the ruler complained and added: "Each unit used a different march, a different drill, etc. Identical orders were understood differently in different units. It is no wonder that the Emperor was always defeated in the decade before my accession. No words can describe the state of the army." However, the new ruler and her counsellors managed to reform the armed forces. First, they consolidated finances. As the estates agreed to a decennial financing, the doors to a comprehensive reform largely based on the Prussian model were opened. The organisation of the army as well as the strategy and tactics were changed.

The most fundamental change was the introduction of selective conscription in Bohemia and in the so-called Hereditary Lands. The preparations for this reform started in 1763 and were gradually intro-

duced from 1780 on. Conscripts replaced mercenaries; soldiers were not paid any longer, but were conscripted according to the needs and financial means. Yet, the military reforms of Maria Theresa were not limited to conscription; many other changes were introduced. Among other things, several military academies were established; most only existed for a few decades, but the Theresian Military Academy in Wiener Neustadt, established in 1756, trained future officers until the dissolution of the Monarchy in 1918 and exists to this day.

Beležke | Notes

Avtorji referatov | Speakers

dr. JAMES SHEDEL
Georgetown University, Department of History
shedelj@georgetown.edu

dr. ERNST BRUCKMÜLLER, v p.
Ernst.Bruckmueller@oeaw.ac.at

dr. JÁNOS KALMÁR
Eszterházy Károly Egyetem/University (Eger), Department of Early Modern
History
jankalmar@freemail.hu

dr. PETR MAŤA
Institut für Geschichte / Institut für Österreichische Geschichtsforschung,
Universität Wien
petr.mata@univie.ac.at

dr. HRVOJE PETRIĆ
Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Odsjek za povijest
hrvoje.petric@ffzg.hr

dr. PETER VODOPIVEC, v p.
peter.vodopivec@guest.arnes.si

dr. MIHA PREINFALK
Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU
mpreinfalk@zrc-sazu.si

dr. VANJA KOČEVAR
Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU
vkocevar@zrc-sazu.si

dr. PHILIP STEINER
Universität Salzburg, Fachbereich Geschichte
philip-steiner@gmx.at

dr. BORIS GOLEC
Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU
bgolec@zrc-sazu.si

dr. MATJAŽ AMBROŽIČ
Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani
matjaz.ambrozic1@guest.arnes.si

dr. LILIANA FERRARI
Dipartimento di studi umanistici (DISU) dell'Università di Trieste
ferrari.units.it@gmail.com

dr. LILIJANA ŽNIDARŠIČ GOLEC
Arhiv Republike Slovenije
Lilijana.Znidarsic@gov.si

dr. ANA LAVRIČ, v p.
lavric@zrc-sazu.si

dr. DAMJAN PRELOVŠEK, v p.
damjan.prelovsek@zrc-sazu.si

dr. MARKO MOTNIK
Archiv, Bibliothek und Sammlungen der Gesellschaft der Musikfreunde in
Wien
marko.motnik@a1.net

dr. LUKA VIDMAR
Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede
lvidmar@zrc-sazu.si

dr. VINCENC RAJŠP
Slovenski inštitut na Dunaju / Slowenisches Institut in Wien
vincenc@rajsp.si

dr. STANE OKOLIŠ
Slovenski šolski muzej
stane.okolis@guest.arnes.si

dr. DRAGICA ČEČ
Inštitut za zgodovinske študije ZRS Koper
Dragica.Cec@zrs-kp.si

dr. KATARINA KEBER
Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU
kkeber@zrc-sazu.si

dr. VLADIMIR SIMIČ, v.p.
vladimirsimic@hotmail.com

dr. MARIJA WAKOUNIG
Institut für Osteuropäische Geschichte der Universität Wien
marija.wakounig@univie.ac.at

dr. ANDREJ STUDEN
Inštitut za novejšo zgodovino
andrej.studen@inz.si

dr. ROK STERGAR
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za zgodovino
Rok.Stergar@ff.uni-lj.si